Теорија објективне одговорности, 1934.

Садржај

Предговор

Увод

Први део

Први одељак

1) Основ одговорности код ове теорије

2) Постанак ове теорије

3) Аргументи ове теорије

Други одељак

Правнополитички мотиви ове теорије

1) Принцип превенције

2) Принцип активног интереса

3) Принцип економске способности за сношење штете и идеја неједнакости снага

4) Принцип одговорности због угрожавања

5) Принцип доказног стања нужде

Трећи одељак

Утицај теорије објективне одговорности на доктрину и јуриспруденцију

Други део

Критички погледи на теорију објективне одговорности

У опште

Први одељак

Да ли је узрочност самосталан принцип одговорности

Други одељак

Аргументација у прилог ове теорије

Трећи одељак

Аргументација против ове теорије

Трећи део

О накнади штете причињене моторним превозним средствима

А) одговорност железничких предузећа

У опште

Први одељак

Одговорност према уговору о отпреми робе

Други одељак

Одговорност према железничко-концес. законима

Трећи одељак

Одговорност за усмрћење и телесну повреду

У опште

1) Ко може бити тужен за накнаду штете
2) Ко може поднети тужбу
3) Обим накнаде

Четврти одељак

Претпоставке одговорности железничког предузеће за накнаду штете

Пети одељак

Околности које искључују одговорност железничког предузећа

1) Неотклоњиви случај – vis major
2) Неотклоњиво дело неке треће особе
3) Кривица самог повређеног или усмрћеног лица

Б) Неколико речи о одговорности за штету причињену моторним возилима

Закључак

Прилог

Означење употребљене литературе

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

347.155

РАДИВОЈЕ И. РИСТИЋ, судија

ТЕОРИЈА
ОБЈЕКТИВНЕ ОДГОВОРНОСТИ

ДОКТОРСКА ТЕЗА
Брањена 30 октобра 1933 год.

ИСПИТНА КОМИСИЈА:

Претседник: Г. Д-р Живан Спасојевић, Декан Правног факултета

Чланови: Г. Д-р Драгољуб Аранђеловић, редовни проф. Универзитета
Г. Д-р Ђорђе Тасић, редовни проф. Универзитета

1934
НОВИ САД
ИЗДАЊЕ КЊИЖАРЕ »СЛАВИЈЕ«

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ
Dr. РАДИВОЈЕ И. РИСТИЋ, судија

Уведено у нови инвентар
1 јануара 1942 год.
Београд.

Министарства Правде
БИБЛИОТЕКА
Бр.
Жив 16

ТЕОРИЈА
ОБЈЕКТИВНЕ ОДГОВОРНОСТИ
ДОКТОРСКА ТЕЗА

Брањена 30 октобра 1933 год.

ИСПИТНА КОМИСИЈА:

Претседник: Г. Д-р Живан Спасојевић,
Декан Правног факултета

Чланови: Г. Д-р Драгољуб Аранђеловић,
редовни проф. Универзитета
Г. Д-р Ђорђе Тасић, редовни
проф. Универзитета

Уведено у нови инвентар бр. 289
1 јануара 1942 год.
Београд.

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
НАЦИОНАЛНА И УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА
БЕОГРАД
32577

1934
НОВИ САД
ИЗДАЊЕ КЊИЖАРЕ »СЛАВИЈЕ«

ШТАМПАРИЈА:
ХАЈГМАН СТЕВАНА
БАЧКА ТОПОЛА.

ПРЕДГОВОР.

Предајући своју докторску тезу Господину Декану Правног факултета Београдског универзитета изјављујем дубоку захвалност г. г. Живојину М. Перићу, Д-р Драгољубу Аранђеловићу, Д-р Живану Спасојевићу, Д-р Ђорђу Тасићу, Д-р Михаилу Константиновићу, Д-р Милану Бартошу и Д-р Видану О. Благојевићу, који су ми давали обавештења о литератури по овом питању. Тако исто изјављујем дубоку захвалност г. г. Д-р Чедомиру Марковићу, Д-р Иви Милићу, Д-р Михаилу Константиновићу и Д-р Радомиру Поповићу, који су ме често својим упутствима и саветима помагали за време док сам слушао специјалне докторске курсеве, као и при изради семинарских радова Осим тога учинили су ми специјалне услуге г. г. Д-р Михаило Константиновић и Д-р Видан О. Благојевић, и то: први тиме, што ми је пружио могућност те сам се приликом израде ове тезе послужио многим делима из факултетске библиотеке, док ми је други учинио исту услугу сопственим књигама, на чему им овом приликом изјављујем нарочиту захвалност.

Бачка Топола, 1933 год.

РАДИВОЈЕ И. РИСТИЋ

Увод.

Предмет ове наше расправе биће: »Теорија објективне одговорности«. Питање одговорности јесте једно од најглавнијих и најинтересантнијих питања у домену науке Грађанскога права. Оно је, као и уопште васколик део облигационог права, уједно и најпогоднији терен за теоретизирање.« . . . . . облигациони део представља у погледу на материју грађанског права, најтеоретскији део његов. Теорија облигација садржи у себи главни домен правне логике, она је најплодније поље научно за чисте логичне спекулације у праву, за резоновања по начину математичара« (1).

Одговорност наступа као последица штете, а штета је последица неке радње или пропуста појединаца, или делања животиња или самих природних сила или пак вештачки створених сила и стављених у покрет људском вољом. Услед овог делања или пропуста у природи наступају извесне промене (чињенице), јер према физичком закону свакој акцији мора следити реакција, само што код појединих чинидаба реакција одмах следи акцији, док

(1) Г. Д-р Драгутин Јанковић Социолошка школа и њена објективна теорија о изворима облигација. Проблеми грађанског права. Београд, 1926, стр. 65.

код других реакција наступа тек касније. Све ове чињенице које се догађају у природи можемо поделити на две групе. У прву групу долазе правно релевантне чињенице, док у другу групу спадају све остале правно ирелевантне чињенице. Нас овде интересују само правно релевантне чињенице, тј. оне, које, кад постоје, производе извесне правне последице, — обвезу на накнаду штете, — те ћемо једино о њима на овом месту и говорити.

Но пре него што почнемо расправљати о одговорности за накнаду штете, морамо знати шта је »одговорност« и шта је »штета«.

Појам одговорности. Одговорност – у грађанскоправном смислу — је правно стање, у коме се налази једно лице, — физичко или правно, — када га закон обвезује да другом лицу накнади штету, произашлу ма из ког основа (2).

Према класичној теорији одговорности, која је кривицу узимала за основ одговорности, јесте следећа дефиниција одговорности: одговорност је последица радње или нерадње, учињене противправно, ако је из тога произашла штета за тужиоца, и ако се та радња или нерадња може уписати у кривицу туженом.

Ми се не слажемо са потоњом дефиницијом одговорности, и то из следећих разлога:

а) Ова дефиниција могла би се донекле употребити код оне одговорности, којој за основ служи кривица (код принципа кривице). Док остали, многобројнији случајеви грађан-

(2) Г. Д-р Драгутин Јанчовић, op. cit. стр. 65-109.

скоправне одговорности, наиме: кад је некоме причињена штета без ичије кривице (теорија објективне одговорности), никако се не би могли подвести под потоњу дефиницију одговорности.

б) Потоња дефиниција одговорности, према нашем мишљењу, нетачна је и због тога, што одговорност није и не може бити непосредна последица радње или нерадње, већ је непосредна последица радње или нерадње — и то не сваке радње или нерадње, него само оне којом је другоме причињена штета — управо штета, а одговорност наступа тек као последица штете, но где нема штете ту не може бити ни речи о грађанскоправној одговорности. Одговорност је, дакле, само посредна последица неке радње или нерадње.

»С тога између делања лица које је штету причинило и наступеле штете мора бити каузалне узрочне везе, тј. штета мора да је последица његовог делања и његово делање мора бити противправног карактера« (3).

Појам штете. Штета је умањење имовине или изостанак добити против воље њеног титулара, тј. изостанак оног повећања имовине, које би извесно било наступило, или које се са вероватноћом могло очекивати, да се није збила чињеница која га је осујетила. Штета, дакле, може се састојати у фактичној штети

(3) Г. Жив. М Перић. Специјални део грађанскога права. II Облигационо (гражбено) право. Други део. Београд, 1922, стр. 224.

(*damnum emergens*) или пак у изосталој добити (*lucrum cessans*) (4).

Биндинг признаје само имовинску штету, јер је — по његовом мишљењу — само она накнадива. *Joseph Hémard*, напротив, признаје и материјалну и нематеријалну (моралну) штету: »Накнада штете сачињава задовољење жртве« (5).

Ми нарочито наглашавамо ту околност, — као што смо то малочас и навели у нашој дефиницији штете, — да умањење имовине или пак изостанак добити мора уследити против воље њеног титулара, а коју околност остали аутори нису предвидели у својим дефиницијама (6). Јер, у животу се дешава небројено случајева, да се нечија имовина умањује или пак да му изостаје добит, а да и поврх свега тога не може бити ни речи о штети (на пр. код поклона, вољним поништајем сопствених

(4) Г. Д-р Чед. Марковић. Новчана репарација моралне штете. Архив за правне и друштвене науке. Књига трећа. Другог кола (двадесета), Београд, 1922, стр. 81; Joseph Hémard. Précis élémentaire de droit civil. Tome II: Théorie générale des obligations. Les principaux contrats. Théorie du crédit. Paris, 1929, p. 118, 132; Karl Binding. Die Normen und ihre Übertretung. Eine Untersuchung über die Rechtmässige Handlung und die Arten des Delikts. Dritte Auflage. Erster Band. Normen und Strafgesetze. Leipzig, 1916, S. 438; Angyal Pal. Jogbölcsészet. V kiadas, Budapest, 1926, old. 94, 95.

(5) Joseph Hémard op. cit. p. 132.

(6) Г. Д-р Драг. Аранђеловић. О одговорности за накнаду штете. Друго издање. Београд, 1924, стр. 5—7; Г. Жив. М. Перић, op. cit. стр. 223, 224; Г. Д-р Чед. Марковић, op. cit. стр. 81; Josef Mauczka. Der Rechtsgrund des Schadenersatzes. Leipzig und Wien, 1904, S. 24, 28, 31 f. f.

ствари, одбијањем пријема наследства или пак пропустом неке друге чинидбе, којим се осујећава повећање имовине неког лица и т. д.).

»Неће бити објективне ситуације све док не наступи моменат интервенције индивидуалног вољног акта, који ће и проузроковати, јер је у сагласности са објективним правом, обавезу за једну одређену вољу да накнади проузроковану штету. И све дотле, док та индивидуална воља није манифестована тражењем накнаде, не може се појавити никаква тражбина и никакав дуг. То је тачно. И по данашњим позитивним законима, ни један акт извршења неће бити спроведен док нема манифестације законски, легитимно констатоване воље у намери да штета буде надокнађена. Ово је необоримо« (7).

Целу материју ове наше расправе поделићемо на три дела. У првом делу, који ће бити подељен на три одељка, изложићемо: у првом одељку основ, постанак и аргументе ове теорије; у другом одељку говорићемо о правнополитичким мотивима ове теорије; док у трећем одељку биће реч о утицају ове теорије на доктрину и јуриспруденцију. Други део, који ћемо поделити такође на три одељка, обухватаће критичке погледе на теорију објективне одговорности, и то: у првом одељку расмотрићемо питање: да ли је узрочност самосталан принцип одговорности; у другом одељку изложићемо аргументацију у прилог ове теорије; а у трећем одељку говорићемо

(7) Г. Д-р Драгутин Јанковић, op. cit. стр. 90-91.

о аргументацији против ове теорије. У трећем делу говорићемо о накнади штете причињене моторним превозним средствима, и то: под А) укратко ћемо изложити одговорност железничких предузећа; а под Б) рећи ћемо неколико речи о одговорности за штету причињену моторним колима, а на основу прописа специјалних закона. Материју о одговорности железничких предузећа поделићемо на пет одељака, и то: у првом одељку говорићемо о одговорности према уговору о отпреми робе; у другом одељку биће реч о одговорности према железничко-концес. законима; у трећем одељку расправљаћемо о одговорности због усмрћења и телесне повреде; четврти одељак садржаће излагање претпоставки одговорности железничког предузећа за накнаду штете; док у петом одељку навешћемо околности које искључују одговорност железничког предузећа. После овога долази закључак, и, најзад, прилог.

Теорија објективне одговорности.

Први део.

Први одељак.

§ 1) ОСНОВ ОДГОВОРНОСТИ КОД ОВЕ ТЕОРИЈЕ.

Проблем основа грађанскоправне одговорности постављен је отприлике тек пре четрдесет година. До тога времена владала је класична теорија, по којој није било одговорности без кривице. Ова теорија има још и данас својих присталица (8).

Али класична теорија није више одговарала савременим потребама правног саобраћаја, нити пак осећању појма правде и правичности. Јер, има многобројних случајева, да неком лицу буде учињена штета без ичије кривице. Како ће се сада досудити накнада штете оштећеном? По класичној теорији одговорност за накнаду штете базирала се на принципу кривице, и, према томе, онде, где није било кривице на страни починиоца штете,

(8) Colin et Capitant. Cours élémentaire de droit civil francais, 4 edit. t. 2. p 366 et suiv.; Planiol. Du fondement de la responsabilité, Rev. crit. législ. et jurispr., 1905, p. 277 et suiv.; 1906, p. 80 et suiv.; Ripert. La régle morale dans les obligations civiles, p. 199 et 221.

оштећеном се није ни могла досудити никаква накнада. *Ihering* (9) каже: »Без кривице нема накнаде штете«.

Напротив, по систему теорије објективне одговорности сваки одговара за причињену штету без обзира да ли постоји кривица или не. Оштећени има да докаже само да постоји штета и постојање узрочности, али не мора доказивати кривицу, јер је индиферентно да ли је штета проузрокована правним или противправним поступцима. Сваки мора сносити одговорност за последице своје радње, активности, без обзира на кривицу. Основ одговорности није кривица, него ризик. По овој теорији, дакле, место кривице основ одговорности је ризик (10).

»Од двадесет година на овамо истиче се у науци, а у пракси почиње да примењује, принцип одговорности за ризик, или објективне одговорности, и то, може се рећи, напоредо са теоријом злоупотребе права« (11).

(9) Ihering. Schuldmoment im röm. Privatrecht, S. 50.

(10) Henri Lalou La responsabilité civile. Paris, 1928, p. 33 á 38; Gény. Risques et responsabilité. Revue trimestrielle, octobre-novembre-décembre, 1902, p, 836; Louis Josserand. Cours de droit civil positif francais Tome deuxiéme. Paris, 1930, p. 172 á 178, 200, 201, 250, 255, 256, 269, 270; Paul Pic. Traite élémentaire de législation industrielle. Paris, 1922, p. 601, 602, 721, 722; Adrien Sachet Traite théorique et pratique de la législation sur les accidents du travail, t. 1. Paris, 1921, p. 8 á 11.

(11) Г. Д-р Ђорђе Тасић Одговорност за ризик. Архив за правне и друштвене науке. Београд 1925, књига X (XXVII) бр. 3, стр. 161.

Lönig (12) је поставио питање накнаде штете проузроковане и без непосредне или посредне кривице. *Pfaff* — ове (13) расправе произвеле су преокрет у мнењу с погледом на основ одговорности за накнаду штете, и то у корист теорије објективне одговорности. *Pfaff* (14) је и даље спровео ову идеју одговорности без кривице.

Sjögren (15), *Merkel* (16), којима су се прикључили *Jung* (17) и *Rümelin* (18), — поставили су конструкције, које треба да обухвате све случајеве накнаде штете, причињене без кривице. Али све ове конструкције отприлике једногласно су сматране као непотпуне и према томе несходне циљу. *Sjögren* (19) одговорност за накнаду штете заснива на два момента: кривици и активности у сопственом интересу.

Mauczka (20) каже:« . . . . . јасно је, да поред кривице узрочност мора бити посебно доказана, иначе никако се не би могло говорити о несакривљеној узрочности штете«.

(12) Lönig. Die Haftung des Staates aus rechtswidrigen Handlungen seiner Beamten, 1879, S. 87.

(13) Pfaff. Gutachten über die Revision des 30 Hauptstückes im II. Teile des allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches, 1880, S. 8, 11, 43, 57, 79.

(14) Pfaff. Grünhuts. Z. VIII. S, 701 u. ff.

(15) Sjögren. Die Formen des Unrechts und die Tatbestände der Schadenstiftung in Iherings Jahrb. B. XXXV.

(16) Merkel. Die Kollision rechtmässiger Interessen und die Schadenersatzpflicht, 1895.

(17) Jung. Delikt und Schadensverursachung.

(18) Rümelin. Die Gründe der Schadenszurechnung und die objektive Schadenersatzpflicht, 1896.

(19) Sjögren, op. cit. S. 416.

(20) Mauczka, op. cit. S. 7.

Rümelin (21) изјављује: »Не може се поставити један опште важећи принцип, који би обухватио узрочну одговорност«. Мисли се, да постоје више основа одговорности један поред другог. Али, » ..... много је вероватније, каже *Mauczka* (22), да су: кривица, активност на сопствену опасност, активни интерес, угроженост и т. д. само знаци пратиоци једног до сада неоткривеног основа одговорности«. *Mauczka* (23) тврди; » ..... узрочност се може сматрати као заједнички правни основ одговорности«.

Planck (24) је противник узрочне одговорности, јер она » .... не одговара ни немачком праву, ни правди, ни правици«. Поједини правни писци признају принцип узрочности само за одређене случајеве.

Према досадашњим теоријама основи одговорности су: а) кривица и б) узрочност (25) Заједнички правни основ за сакривљену и узрочну одговорност желети је пронаћи, али до данас су били узалудни сви покушаји појединих писаца у томе правцу.

§ 2) ПОСТАНАК ОВЕ ТЕОРИЈЕ.

Она је релативно модерна теорија, а изазвао ју је развитак индустрије због несрећних случајева.

(21) Rümelin, op. cit. S. 302.
(22) Mauczka, op. cit. S. 11.
(23) Mauczka, op. cit. S. 14.
(24) Planck, op. cit. S. 75, 390.
(25) Mauczka, op. cit. S. 1, 12.

Saleilles (26) и *Josserand* (27) исконструисали су ову нову теорију под именом: теорија објективне одговорности. По класичној теорији терет доказа био је да радник докаже кривицу послодавца, а овај кривицу радника. Судови су прво почели да строго цене кривицу послодавца, те су му и то приписивали у кривицу, ако није предвидео обичне узроке несреће и гледао да их отклони. Судови су пошли и даље, па су сматрали да су послодавци криви кад год нису предвидели све могуће услове. Послодавац је одговоран не само за своју кривицу, већ и за све случајеве, које није умео да предвиди, ублажи или спречи. Судови су ишли још даље, те су чинили одговорним послодавца и за накнаду штете, која је последица кривице радника, на пр. ако се за неки посао употреби уморан или неискусан радник, овде је послодавац одговарао за штету, умор, неискуство. То су све извори радничке кривице, ипак су судови и поред тога, услед хуманости и др. одлучивали, да послодавац дугује накнаду раднику.

Ово поступање судова теорији је изгледало недовољно, па због тога је теорија гледала да још на неки начин побољша положај радника. Њој је изгледало незгодно што је радник оптерећен доказом кривице послодавца, и гледала је да ослободи радника од дока-

(26) Saleilles. Revue Bourguignonne, 1894 et broch. sur les accidents du trav., 1897.
(27) Josserand. La responsabilité du fait des choses inanimées, 1897.

за на тај начин: 1) што ће се претпоставити да постоји кривица послодавца; 2) да се кривица, која је узрок радникове несреће, веже за неки уговорни однос, тако да се може рећи, да је кривица, у случају несреће, у неизвршењу неке обавезе. »Код француских цивилиста се осећа тенденција данас да се у чл. 1384 алин. 3 види не више једна презумција погрешке већ примена теорије ризика« (28).

Требало је наћи могућност да се место деликтне стави уговорна кривица. Услед уговорне кривице радник не треба да докаже кривицу, већ само да није извршена нека обвеза из уговора. Укратко речено, питање одговорности требало је пренети са деликтне на уговорну одговорност.

Какав треба да буде уговор, који је повређен?

Између радника и послодавца постоји најамни уговор. У случају несреће неће се третирати као страно лице, јер између њих постоји однос, веза, један наређује, други извршује. Треба да се докаже постојање уговора и неизвршење уговора.

Одговорност је корелат власти, наиме: уколико је већа власт, утолико је већа и одговорност. Према томе, одговорност је равна ауторитету.

Послодавац је на основу самог уговора дужан да се стара о интегритету радника. Другим речима, уколико послодавац стиче ауторитет над радником, утолико више му дугује заштиту.

(28) Г. Д-р Ђорђе Тасић, op. cit. стр. 163.

Чим је радник повређен, значи да је послодавац крив. Ту радник нема ништа да доказује. Овде послодавац, ако жели да буде ослобођен од обавезе накнаде, онда мора доказати кривицу радника или неки случај.

Настало је питање о обиму заштите. Једни су рекли да је послодавац обавезан обезбедити живот и неповредивост радника. Овде послодавац одговара за сваку повреду, и обавезан је да радника отпусти потпуно читавог. »Узима се да је радник ступио на посао у једно предузеће, под једним прећутним уговором (гарантним) да ће му послодавац у несрећном случају пружити накнаду штете, одн. да му послодавац гарантује физички интегритет. Ово помаже етичка и социолошка квазиуговорна концепција којој уговор служи као једно техничко средство да изрази своју етичку и социолошку концепцију о узајамној зависности људи у опште. Јер таква концепција може да нађе пре свега примене у односима послодавца и радника« (29).

Друга група присталица уговорне одговорности није ишла тако далеко. Они су сматрали да се радник не може изједначити са инвентаром. Према томе, да би се постигла одговорност послодавца, није био довољан уговор о раду, него још и уговор о осигурању, а ово ради тога, да би се што више удовољило правичности.

По другој доктрини постоји обећање по-

(29) Г. Д-р Ђорђе Тасић, op. cit. стр. 383.

РЕПУБЛИКА СРБИЈА

слодавца да ће он предузети све потребне мере безбедности.

Послодавац одговара за своје наредбе, за алат, за заштитна средства, за сараднике које даје раднику. Према томе треба разликовати, уколико је независност радника у раду већа, утолико је мања одговорност послодавца и обратно.

Нашло се много правника, према чијем мишљењу тај систем уговорне одговорности није довољан. Они стављају две примедбе:

Прво, пошто се одговорност заснива на уговору, то се уговором може и укинути. Овде постоји опасност за радника, јер послодавац у уговору може ставити клаузулу неодговорности. Према томе, овај систем уговорне одговорности ставља раднике у много тежи положај него што су били код деликтне одговорности, и место да им се помаже, ту им се одмаже.

Неки аутори су сматрали да је клаузула о искључењу одговорности послодавца у противности са јавним поретком, којим се регулише безбедност лица, те се та околност и не може уговорити, и свака оваква клаузула сматрало се да не постоји (30).

Мишљење ових аутора није успело.

Друга замерка уговорној одговорности је та, што је се послодавац могао ослободити одговорности ако докаже да није крив за догађај.

(30) Emile Beaudonnat. Des clauses de non-responsabilité et de l' assurance des fautes. Paris, 1927, p. 101 á 135.

Судови нису дозвољавали противдоказ. Судови, у одбрану своје тезе, руководили су се следећим:

Кад се радник дуже бави у неким радњама, његова пажња отупи, не примећује опасност, те постане неопрезан.

Зато су се почели тражити нови путеви, услед горенаведене судске праксе, да нема кривице до радника, када услед непажње наступи нека штетна последица. »Позитивно право је и стало на гледиште одговорности за ризик. Значајан је француски закон од 9 априла 1898. Али француски судови су увели одговорност послодавца и пре закона. У почетку судови су одбијали, и поред критика, да дају радницима накнаду штете, примењујући стриктно чл. 1382 *Code civil.* Доцније траже од послодавца да предузме све потребне мере предохране у погледу машинерије, заснивајући то на самом закону; али због тога, што је радник имао да доказује кривицу власника, није се добило практично ништа. И тек пресуда цивилног оделења Касационог Суда од 16 јуна 1896 утврђује у пуној мери начело ризика тзв. професионалног, и пре закона« (31).

Објективна доктрина сматра да је главни узрок несрећним случајевима развитак индустрије (32). Изгледа да се не погађа прави пут кад се тражи накнада услед кривице једне и друге стране, већ треба да сноси ризик онај ко вуче и корист из индустрије. Одговорност

(31) Г Д-р Ђорђе Тасић, op. cit. стр. 265.
(32) Paul Pic, op. cit. p. 721, 722.

послодавца оснива се на старој правичности: *ubi emolumentum, ibi onus.* На тај начин кривица је потпуно елиминисана (33).

Према пропису § 84 нашег закона о осигурању радника одговорност пада на терет послодавца. Радник губи право на накнаду само онда ако је намерно проузроковао извесну несрећу, док у случају грубе немарности пада терет на послодавца да накнади штету. (Видети француски закон од 9 априла 1898-чл. 1-34, који је измењен законима од 22 марта 1902 и 31 марта 1905, и допуњен законима од 12 априла 1906· којим је одговорност за несрећне догађаје у радњама, предвиђена у закону од 9 априла 1898, протегнута на сва трговачка предузећа, — 18 јула 1907 — чл. 1-4, 15 јула 1914-чл. 1-10, 25 октобра 1919-чл. 1-9, 5 августа 1920, 15 децембра 1922- измењен законом од 30 априла 1926, 5 августа 1923-чл. 1-3).

§ 3) АРГУМЕНТИ ОВЕ ТЕОРИЈЕ.

Ова теорија има две врсте аргумената.

1) Једни почивају на критици теорије кривице, и могу се назвати негативним.

2) Други су директнији, наиме да ова теорија одговара многим основним појмовима нашег доба (34).

Ad 1) По класичној теорији питање је схваћено уско. За ово је најбољи доказ то, што постоји теорија злоупотребе права, која

(33) Binding, op. cit. S. 433-479; M. Rümelin. Schadenersatz ohne Verschulden. Tübingen, 1910, S. 4, 5, 8. 9; Mauczka, op. cit. S. 104.

(34) Gény, op. cit p. 835, 840, 848.

иде за тим, да наметне одговорност за поступке, за које по класичној теорији кривице не проистиче никаква одговорност. Има и таквих ситуација, да треба штету накнадити, и ако се вршило своје право.

Присталице класичне теорије су у супротности са теоријом злоупотребе права. »Чим је теорија злоупотребе права сведена на тај терен: да се истражује намера при вршењу једнога права, појавила је се реакција. Право није злоупотребљено, веле други правници, само ако титулар његов дела у намери да другога оштети; шта је његова намера, то се суда не тиче, главно је да се право врши ненормално, без икаквог законитог интереса, антисоцијално и штетно за другога. О намери и не треба водити рачуна, јер је немогуће констатовати тај психолошки елеменат, а онда ће бити узалудна и теорија злоупотребе права сведена на тај критеријум . . . . . .

Да би неко учинио кривицу (*faute)* у законском смислу, вели Планиол, треба да је учинио акт противправан и отуда излази једна врло важна последица: ко врши своје право, тај не одговара за штету другоме нанету, пошто није крив у законском смислу« (35).

Г. Д-р Драгутин Јанковић је такође противник теорије злоупотребе права. »Теорија злоупотребе права није дефинитивно однела победу, јер није довољно могла утврдити да се једно право може злоупотребити . . , . . .

(35) Г. Д-р Нинко Перић. Теорија злоупотребе права. Београд, 1912, стр. 28, 46.

Међутим питање је велико да ли и свако вршење једног права може довести до злоупотребе његове, јер ако се допусти да се може ма и једно право злоупотребити, онда се мора признати да се и свако право може злоупотребити, а то би значило да у ствари права и нема . . . .

Власт се може злоупотребити, али право не« (36).

»Држава ће најзад предузимати мере потребне да би сви појединци могли искористити своја права и да искоришћавање не буде остављено потпуно случају тако да једно право буде у ствари илузорно (одн. фиктивно). У том правцу она ће се борити против злоупотребе права, и поред принципа одговорности за кривицу основати и одговорност за ризик . . . . . .

Што се тиче злоупотребе права, она је само један случај полициске власти. Погрешно је узимати да она следује из наше дужности да право употребљујемо морално Јер таква дужност може бити само морална, пошто у праву не можемо за такву наћи никаквог ослонца. У праву има, обично позитивних прописа да не важе акта противна обичајима и јавном моралу. Међутим тешко би се могло схватити да је злоупотреба права против једног или другог, осим ако се она искључиво схвати као шикана« (37).

(36) Г. Д-р Драгутин Јанковић. Појам својине и појам злоупотребе права, op. cit. стр. 43, 44, 46; Г. Д-р Михаило Константиновић. Забрана злоупотребе права и социализација права. Архив за правне и друштвене науке. Београд, 1925, књига X (XXVII) бр. 3, стр. 169-189; Maneczka, op. cit. S. 137-141, 248-263.

По објективној теорији одговорност је везана за ризик, а не за правност и противправност. Ова теорија је последица промена у социалном и економском животу (38).

Има случајева одговорности у свима законима, који се не слажу са класичном теоријом- *culpa in vigilando* (§ 807 срп. грађ. зак.; §§ 1306, 1308 аустр. грађ. зак.). Но модерни законици отступају од овога (чл. 53, 54 швајц. облигац. права; § 829 немач. грађ. зак.; чл. 1384 франц. грађ. зак.; чл. 576 црногорског општег имовинског законика).

Присталице појединих теорија одговорности нису ни до данас успели да се сложе о дефиницији кривице. Појам кривице је, дакле, прилично магловит у теорији (39).

Ad 2) Ако посматрамо историски објективну теорију одговорности, можемо рећи, да она једино одговара схватању данашњице.

Обратно у Римском праву, данас нам не треба кривица за грађанску одговорност. Кривица је данас основ кривичној одговорности.

Данас се поставља питање, ко треба да одговара за штету (40) ?

(37) Г. Д-р Ђорђе Тасић, op. cit. стр. 373, 376.

(38) Г. Д-р Ђорђе Тасић, op cit. стр. 272; Г. Д-р Драгутин Јанковић, op. cit. стр. 82.

(39) Rümelin, op. cit S. 4, 5, 52; Marton Géza. A vétkességi elv, okozási elv. Debrecen, 1926, old. 15.

(40) Binding, op. cit. S. 467-469, 471, 472; Franz v. Liszt. Die Deliktsobligationen im System des bürgerlichen Gesetzbuchs. Berlin, 1898, S. 101-114.

У обзир долазе два лица: 1) учинилац штете; и 2) лице на чијој се имовини догодила штета. Или, боље речено, однос две имовине, а не два лица.

Поставити то питање, значи решити га.

Први разлог. Штета треба да погоди учиниоца, а не оштећеног. Оштећено лице није могло спречити штету, пошто се није ни надало истој, да би могло заузети одбранбени став. Док напротив, учинилац се могао уздржати од поступка, и на тај начин избећи штету. Биндинг (41) изјављује, да учинилац има сносити штету и онда, када ју је без кривице проузроковао. Оштећени је још много невиниији него учинилац.

Други разлог. Код ова два лица, штетника и оштећенога, све користи и разне добити из те штете иду учиниоцу штете. »Делатељ има сносити последице свога деловања а на његова жртва« (42).

За случај више силе — *vis major* — не одговара се по теорији објективне одговорности, а за све остало се одговара (43).

(41) Binding, op. cit. S 471 ff.
(42) Mauczka, op. cit. S. 111.
(43) Dernburg, op. cit. S. 625, 626, 791; Henri Lalou, op. cit. p. 76 á 89.

Други одељак.

Правнополитички мотиви ове теорије.

§ 1) ПРИНЦИП ПРЕВЕНЦИЈЕ.

Ми приписујемо врло високу вредност ономе мишљењу, које истиче идеју превенције у домену теорије објективне одговорности, и, такорећи, поставља је у први ред.

Само животно искуство показује нам, да максималне границе људске способности односно опрезности приликом предузимања појединих радња далеко превазилазе правну дужност *diligens* и *bonus paterfamilias*. На пр. нарочито старање, талент, вештина, храброст, хладнокрвност и т. д. чине човека способним за постизање таквих успеха, за избегавање таквих последица, које осредња *diligentia* не може постићи односно избећи.

Али, поставља се питање: на који се начин може постићи ово максимално напрезање способности односно опрезности појединаца при предузимању појединих радња? Да ли ће законодавац ово моћи постићи на тај начин, што ће учиниоца чинити одговорним за накнаду штете без обзира да ли постоји кривица или не, или ће пак то постићи подизањем мерила

брижљивости? Ово максимално напрезање способности односно опрезности појединаца законодавац може постићи тиме, што ће учиниоца чинити одговорним за последицу, тј. за накнаду штете, која је произашла из његовог понашања, без обзира да ли постоји кривица или не. С тиме он може предупредити и такве случајеве штете, који се не би могли подвести под принцип сакривљене одговорности. Напротив, законодавац се овде не може помоћи подизањем мерила брижљивости. Јер, идеал законодавца не може бити *diligens paterfamilias*, нити пак човек са још вишом *diligentiom*, који се, због нарочите брижљивости и опрезности, даде застрашити сваком помишљу, те настоји да сваку опасност предупреди противмером, – него човек: који сигурним погледом схвата могућност успеха и неуспеха, ризичност неке незгоде и штету из тога произлазећу, те у хладнокрвности просуђивања и разумевању стања ствари, као и способности расуђивања ових разних фактора, — пружа пуну гаранцију за тачност своје одлуке.

Међу свима правнополитичким мотивима ове теорије, без сумње, прво место припада превенцији. Она је безусловна, неопходна претпоставка, дакле *conditio sine qna non* сваког друштвеног правног поретка. Без ње ће, у првом реду, антисоцијалним радњама појединаца бити угрожен људски заједнички живот, којем је, пре свега, и управљен главни задатак права и правног поретка.

Много је важније и корисније предупре-

дити наступање штете, него пак у конкретном случају чинити накнаду већ постојеће штете. Јер, без енергичних репресалија број основа штете би се толико умножио, да би они чинили немогућом сваку економску радиност, а у вези с тим био би онемогућен и заједнички живот друштвени.

Тако исто према пространству области њене примене, превенцији припада првенство Пре свега, она господари целом облашћу сакривљене одговорности. Управо у том и јесте објашњење скоро сујеверног поштовања и привржености, које је у току многих столећа придавано принципу кривице (44).

Али примена идеје превенције не ограничава се само на област сакривљене одговорности. Она прекорачује оквир исте и мора га прекорачити, јер је доказано, да превенција може врло корисно деловати код сакривљене одговорности, с једне стране, и да сакривљена одговорност није довољна за ваљану превенцију, с друге стране. Сакривљене повреде морају бити превениране, али није довољно да буду превениране само сакривљене повреде. Ово тврђење доказује се и том чињеницом, што су сви културни народи, како данашњице тако и прошлости, доспели к томе, било прикривено било пак отворено, да поред сакривљене одговорности заведу још једну другу врсту одговорности, наиме одговорност без кривице.

Поставља се питање: где је граница превенције?

(44) Ihering. Schuldmoment im röm. Privatrecht.

Превенција има своју врховну границу у објективној људској могућности. Њена се област завршава тамо, где почиње *vis major*. Онде, где престају све људске моћи, где ишчезавају све сумње, све двојбе, ту и превенција такође губи своје тле.

Као што се из напред изложеног види, превенција је врло важан фактор нарочито с народно-привредног гледишта. Без сваког претеривања може се рећи, да је превенција управо битни заштитник права, јер, у врло ретким случајевима може бити речи о *restitutio in integrum*. Њоме се, дакле, једино може превенирати повреда права, док се накнадом штете врши само поправка већ повређеног права.

§ 2) ПРИНЦИП АКТИВНОГ ИНТЕРЕСА.

Да сам принцип узрочности није могао задовољити теорију у погледу питања накнаде штете, доказују многобројни теоретски покушаји појединих писаца, који настоје да протумаче појаву несакривљене одговорности и да ову приведу једном заједничком, прихватљивом основу.

На овом месту напомињемо учење обадва Меркл-а (45) о такозваном активном интересу, према коме онај, који је био активан у сопственом интересу, има такође на себе преузети и штету, која је последица његове активности.

Ово мишљење, упркос приговора његове критике, показује један врло чврст и здрав

(45) A. Merkel: Jur. Enzykl.; R. Merkel. Die Kollision rechtsmässiger interessen und die Schadenersatzpflicht, 1895.

правнополитички смисао, и, према потребама савременог друштвеног саобраћаја, оно у себи садржи једну веома корисну и напредну идеју. Приговори, наиме, не односе се на суштину учења, него на потешкоће његове примене. Међутим, саму језгру мишљења сваки ће ценити, и увидеће његову велику вредност код правног регулисања социалних односа.

Дакле, као други главни мотив пооштрене одговорности јесте принцип сопственог интереса. Ово начело, без сумње, заводи врло строгу одговорност. Али, ово строго захтевање превенције само је по себи разумљиво и оправдано с обзиром на корист лица одговорног за учињену штету, тј. где је штета наступила услед неке активности, предузете у сопственом интересу. Строга одговорност је последица обадва суделујућа принципа, наиме принципа превенције и принципа активног интереса. Није ли тај случај, то би она била претерана. Превенција мора овде уступити првенство обзирима правичности, који су подложни нашој људској природи, где се може очекивати максимално напрезање снаге и способности од некога само онда, ако је он поступао у сопственом интересу, јер само сопствени интерес биће кадар одржати неоспорно тешки терет противне ваге овог, такође у ризику садржаног дела одговорности.

Римско класично право ово је очевидно уважило код уговорних односа, јер је *gratis* дужник (на пр. депозитар, мандатар) одговарао само за *dolus*. Али, ко је из једног уговора ву-

као неку корист, тај је одговарао за *culp-u*, а у неким случајевима и за *custodiu*. Ми мислимо, да је у класичном праву важило исто правило такође и у извануговорним односима, будући да је *terminus technicus: „et levissima culpa"*, код аквилијанске одговорности, имплицирао у себи такође и случајеве мање непажње (46).

Steinbach (47) каже: »Ко ужива корист од једне економске установе, мора такође накнадити штету, која је другима наступила као последица ове установе«. То исто вели и *Mauczka* (48).

Crémieu (49) је поставио принцип, по коме: сваки има сносити последице свога дела (50). Овај принцип изгледао је сувише суров и доводио је до неправедних последица (51).

Унгер (52) доказује, да у једној групи случајева важи правило: сопствени интерес, сопствена опасност. Врста ових случајева нити је споља затворена, нити пак унутра сједињена.

С друге стране, пак, следи, да се онај, који је деловао у интересу некога другога (на

(46) Rudolph Sohm. Institutionen. Der Geschichte und des System des Römischen Privatrecht. Zwölfte Auflage. Leipzig. 1905, S. 365, 414-416.

(47) Steinbach. Die Gründesätze des heutigen Rechtes über den Ersatz von Vermögensschäden, 1888.

(48) Mauczka, op. cit. S. 90.

(49) Louis Crémieu. Responsabilité et risque, rev. trim. 1910, p. 543 et suiv.

(50) Gény, op. cit. p. 836.

(51) Ripert, rev. crit. 1908, Exam.-doctr.
p 193 et suiv.

(52) Unger. Handeln auf eigene Gefahr, zweite Auflage, 1893, S 128.

пр. добровољни спасилац при неком пожару, приликом бродолома или пак код других незгода), не може потчинити овој строгој одговорности. У овом случају ограничава се принцип активног интереса, и мерило одговорности мора се спустити до кривице учиниоца, при чему се, сасвим природно, кривица мора узети у њеном правом (субјективном) смислу.

Између обадве екстремне форме појава (наиме деловања искључиво у сопственом или пак искључиво у туђем интересу), у животу се појављује стање интереса у бесконачним вариантама (заједнички интереси са променљивим интензитетом за једну или пак другу странку). Према томе интензитет ће, сасвим природно, сходним начином утицати на одговорност. Да би се могли сачувати праведни друштвени интереси, то је неопходно потребно судији дати власт, да у конкретном случају може одмерити одговорност према свом слободном расуђивању и својим обзирима правичности. Но да би се постигло ово, безусловно је потребно, да се и у наш будући грађански законик статуира одредба идентична одредби чл. 44 швајц. облигац. права. Чл. 44 швајц. облигац. права гласи: »Ако је оштећеник пристао на штетну радњу или ако су околности, за које он мора одговарати, утицале на постанак или на погоршање штете или иначе отежале положај лица обавезног на накнаду, судија накнаду штете може умерити или је никако и не досудити.

Ако штета није проузрокована ни намер-

но ни из велике непажње, и ако би њена накнада довела у нужду лице обавезно на накнаду, судија може и из овог основа умерити обавезу на накнаду штете«.

Има случајева, у којима се неко, нисве оправдано, може чинити одговорним такође и за *vis major* (53) (сасвим природно само под претпоставком постојања узрочне везе). Позитивно законодавство, додуше, до данас то још није признало. Ми не можемо видети никакво претерано захтевање у томе, ако на пр. неко предузеће са великим капиталом буде обвезано да накнади штету, која би произашла отуда, што би неки његов радник изгубио живот или пак био осакаћен за време обављања посла у интересу дотичног предузећа, иако је несрећу проузроковала *vis major*. У овој области законодавцу може служити као правило сам интерес и поред њега-у датом случају-још трећи принцип, наиме, способност за сношење (54). Сваки од њих сам за се, а тим више обадва заједно, могу бити потпуно довољни да заснују одговорност. Али, они се, без сумње, крећу на граници области. У њима се не уделотворује оно императивно захтевање одбране друштва, којем смера превенција својом еминентном снагом и важношћу, него тенденција правичне расподеле обзира правде и правице.

Као што се из напред изложеног види, мотив одговорности код теорије објективне одговорности није само тај, да се постигне утицај на штетна дела, него се овај мотив налази нарочито у оном интересу од користи, коју послодавац вуче из свога предузећа, јер по теорији објективне одговорности послодавац тако исто има сносити и штетне последице свога предузећа. »Ко вуче корист, тај има сносити и опасност« (55).

У основу познатог принципа: »*ubi emolumentum ibi onus*« постоји поглавито економски разлог, да штету има сносити онај који вуче и користи. Уопште, то ће рећи, да се за оног, који вуче зараду или барем интерес од зараде из неке радње, појављује претпоставка основног правила. Али, ова идеја, чини нам се, утолико је мање основана, уколико би зарада била врло мала а штета огромна. Напротив, накнада ће заиста имати повољан резултат у оном случају, кад је учиниочева радња издашна а жртва сиромашна.

Лакоћа којом се подноси штета, појављује се, каже *Joseph Rutsaert* (56), као обзир другога реда у систему одговорности. *De Page* (57) је противног мишљења.

Иако се накнада штете не оснива на идеји репресивне казне (58), она ипак мора водити рачуна о гледишту моралном и социалном. То, наиме, захтева и морал и социална правда, а на то се, у интересу друштвене хармони-

(53) Lalou, op. cit p. 406.
(54) Binding, op. cit. S. 453

(55) Mataja. Das Recht des Schadenersatzes vom standpunkte der nationalökonomie. Leipzig, 1888, S. 57.
(56) Joseph Rutsaert. Le fondement de la responsabilité civile extracontractuelle. Brux — Paris, 1930, p. 147.
(57) De Page. De l' interprétation des lois, t. II. p 216.
(58) Mauczka, op. cit. S. 73

је, мора имати обзира, јер, у противном, могле би наступити нежељене последице. Али баш и у том погледу види се корисност принципа кривице, јер ако се одговорност оснива на кривици, ова ће бити најбоље средство за добитак сваке, па и највеће могуће опрезности појединаца.

Овај обзир је, с друге стране, тако јак, да се *Tesseire*, најзнатнији поборник и заштитник теорије објективне одговорности, под изговором да тачно одреди делокруг који је произведен штетним чином, решио да психолошки испита основ одговорности (59). Сваки учинилац, чим добровољно усвоји околности неке радње или другог чина, он ће, баш тим, искључиво постати одговоран (60). Ово у ствари значи понављање идеје кривице. Кривица, будући само један елеменат дела, непрекидно и јако утиче на одговорност (61).

§ 3) ПРИНЦИП ЕКОНОМСКЕ СПОСОБНОСТИ ЗА СНОШЕЊЕ ШТЕТЕ И ИДЕЈА НЕЈЕДНАКОСТИ СНАГА

Као трећи правнополитички мотив ове теорије напоменућемо од *Bluntschli-a* (62) формулирану и од Унгера (63) топло препоручену мисао, према којој, при решењу питања, која

(59) Tesseire. Essai d' une théorie générale sur le fond ment de la responsabilité. Thése, Aix, 1901, p. 174.
(60) Tesseire, op. cit. p. 180, 234.
(61) Gény, op. cit. p. 839.
(62) Bluntschli. Comm. zum zürcher. Gesetzbuch, III. S, 648.
(63) Unger, op cit. S, 134.

од странака треба да преузме на себе сношење штете, има се такође обазирати и на њихову економску способност за сношење (64). Овај принцип, који такође и ми заступамо, у вези са напред изложеним, претставља трећи главни основ појоштрене одговорности великих предузећа (65), и то не само због тога, што су велика предузећа, по правилу, економски јача од других странака, него и зато, што су она у могућности, помоћу осигурања или пак урачунавања штетног губитка (на пр. подизањем цене фабрикатима) у трошкове предузећа, штету превалити на један шири круг лица, и тако ће се ова лакше и неприметно поднети. Док, напротив, једна странка већ нема прилике тог преваљивања штете на друга лица (66). Тако се овде гледиште способности за сношење дотиче са важним економско-политичким принципом расподеле штете. Надаље, овај, у способности за сношење дати момент правичности, превалира при оптерећивању одговорношћу имућних неурачунљивих лица за штету, коју су та лица проузроковала (чл. 54 швајц. облигац. права) (67). Унгер (68) каже: »Одговорност неурачунљивих лица неће се базирати само на узрочности штете, него осим тога долази у обзир и економска способност учесника за сношење: ономе ће бити натоварена што-

(64) Г. Д-р Ђорђе Тасић, op. cit. стр. 263.
(65) Mauczka, op. cit. S. 336 363.
(66) Binding, op. cit. S. 473, 474.
(67) Mauczka, op. cit. S. 320-335.
(68) Unger, op. cit, S. 130 ff.

та, који ју према његовом имовном стању може лакше сносити«. Главни значај овог Унгеровог дела лежи у томе, што је он у њему прегледно и јасно приказао појединe случајеве одговорности без кривице, који су до сада већ признати или пак који ће *de lege ferenda* бити признати.

Поред напред изложеног, у систему грађанскоправне одговорности појавио се недавно још један нови критеријум одговорности, наиме: идеја неједнакости снага. Мотив одговорности је следећи: услед експлоатације људске и материјалне снаге произилази тренутна диспропорција снага између учиниоца штете и оштећеног (69).

Практично ова формула изгледа компликовано испреплетана идејом ризика и познатим правилом: „*ubi emolumentum ibi onus*“. На пр. зашто неко одговара ако се служи моторним превозним средством односно средством кога покрећу неке друге елементарне силе (на пр. електрицитет), стављајући тиме пешаке у инферioран положај с гледишта употребљене снаге? Одговор на ово питање је врло једноставан. Одговара зато што он, служећи се неким превозним средством, узима на се ризик једнак овом превозном средству, и што овде надмоћност узима такву диспропорцију снага, да је он тако исто дужан сносити и штетне последице које наступе услед употребе тог превозног средства.

(69) P. Bettremieux. Essai historique et critique sur le fondement de la responsabil té civile en droit francais (thése Lille, 1921, p. 105. 113).

Може се рећи, да је ово индиректан повратак старом принципу. Ипак, ова идеја неједнакости снага жели да остане у домену морала, стављајући у први ред појам кривице. Али, остављајући у важности овај одређени чин диспропорције снага као основ одговорности, поставља се питање: не би ли било у интересу правде и правичности да се критеријум кривице посве елиминише из система грађанскоправне одговорности? О овоме ћемо говорити мало ниже, — у другом делу (Критички погледи на теорију објективне одговорности), — где ћемо дати и своју солуцију по овом питању. *Joseph Rutsaert* (70) сматра, да би критеријум кривице требало посве елиминисати из система грађанскоправне одговорности.

§ 4) ПРИНЦИП ОДГОВОРНОСТИ ЗБОГ УГРОЖАВАЊА.

Мишљењу, које основ одговорности налаже на момент угрожености, можемо само једну врло незнатну, или пак никакву вредност приписати. Јер, ако се једном прими Меркл-ово становиште, по којем треба свакога, који је у сопственом интересу предузео неку радњу (опасну или пак безопасну), у датом случају обвезати на накнаду, онда је очевидно, да је питање угрожености савладано. Угроженост у вези са интересом, једино може, пред површним правним схватањем, да нагласи већ засновану одговорност, али не ову и правно установити. Да овде постоје обзири приоритета ин-

(70) Joseph Rutsaert, op cit p. 152.

тереса, најевидентније показује та чињеница, што ће се само она угроженост, која је уследила у сопственом интересу, осетити као пооштрење одговорности. Угроженост од стране једног ватрогасца или пак спасиоца у току спасавања за време неког пожара, од стране лекара при некој по живот опасној операцији сасвим природно, неће се ни пред ким појавити као основ одговорности. Но ако се, као што то чини Римелин, не усвоји Мерклово становиште, ипак се не дозвеа даље са гледишта угрожености. Са становишта принципа кривице, пак, оно је очевидно неплодно. Јер, ако је већ у самом предузимању угрожавајуће радње садржана кривица (на пр. када би неко пуцао из пушке у једној улици где је врло велики промет), онда се говори о сакривљеној одговорности. Или, ако је угрожавајућа радња сама по себи дозвољена, можда у интересу општег добра чак шта више и наређена (на пр. грађење електричне централе и т. д.), онда је учинилац (предузетник, који је можда применио сва могућа средства опрезности), тако исто невин, као онај, који није ни предузео угрожавајућу радњу. Римелин, натезањем момента угрожености, тражи, да за случајеве несакривљене одговорности, признате у модерном законодавству, добије искључиво један заједнички знак (угроженост). Помоћу овог знака он намерава да потчини строгој одговорности само изванредне, од нормалних различите случајеве. Док напротив, нормалним, свакодневним животним појавама, као на пр.: пити, јести, шета

ти и т. д., треба одрећи сваку одговорност (71). Али није јасно шта ће бити са тежим случајевима, који мотивишу пооштрење одговорности према другима. Очигледно је да Римелин, ограничавајући слободу кретања, хоће на тај начин да сачува људе. Но и поврх свега тога ипак је његов знак неприкладан. Наиме, ту је живот, а и практично законодавство, далеко од тога, да оптерети одговорношћу без кривице само изванредно угрожавајуће радње. То, сасвим природно, увиђа и сам Римелин, али он, упркос ове тешкоће, хоће да се помогне натезањем начела угрожености. Али управо то и показује слабост његовог мишљења (72). Дакле једно тзв. »натегнуто начело угрожености« нема никакве вредности. Видети критику Римелиновог мерила угрожености код Мауцке (73).

Идеји угрожености, дакле, може се приписати само једна историска, односно догматско-историска вредност. Она је, наиме, била тзв. »посредник«, чијом помоћу су теорија и практично законодавство у једно време тражили да уведу поошгрену одговорност за извесна предузећа, где још није било уздрмано господство идеје кривице. У овом погледу она је врло слична познатој тзв. »фикцији кулпе«. Има ли се овај прилог за развитак идеје одговорности њој приписати у заслугу, онда можемо, с друге стране, у истој данас уочити само једну сметњу за тачно познавање и жеље-

(71) Rümelin, op cit. S 44, 45.
(72) Rümelin, op cit. S. 48.
(73) Мауцка, op cit. S 93.

ни даљи напредак. Релативно добро, каже Мартон Геза (74), постало је непријатељ напретку. Одговорност предузећа не може се више ограничити на угроженост истих, па према томе и теорија нема више разлога да њихову одговорност тражи у њиховој угрожености, него у другим моментима (о томе је већ напред било говора-§§ 1-3 (75).

§ 5) ПРИНЦИП ДОКАЗНОГ СТАЊА НУЖДЕ.

За потпору, као и допуну напред изложених основа пооштрене одговорности, долази већ раније споменуто гледиште: доказно стање нужде Ова појава им је сродна, али не и идентична. Ту се појављује питање: да ли учинилац, и поврх своје шаблонске *diligentie*, уопште није био у стању да избегне штетну последицу, иако је он то чврсто хтео? Овде постоји двојба, да ли је он *diligens* задовољио законску дужност. Ту се говори о вишим законодавчевим тенденцијама, а осим тога иде се и за тим да се учинилац присили, да се он, такорећи »напне из петних жила«, и да пуном мером брижљивости покуша избећи сваку штету, која се људском способношћу и напором још може избећи. Овде се стропоштава настојање, барем оно, које се држи погрешног законског

(74) Marton Géza, op. cit. old 35.

(75) Г Д-р Младен Пливерић. Накнада штете проузроковане моторним возилима, отштампано у Споменици Четвртог конгреса правника Краљевине Југославије Београд, 1931, стр. 161, 164; Mauczka, op. cit. S. 333-370.

мерила немарности. За обадва зла пооштрена одговорност доноси један врло радикалан лек, и то: првом потстицањем највишег могућег напора, а другом пак лишењем могућности сваког изговора (76).

Ово доказно стање нужде управо јесте тај фактор, у којем ми (поред напред-у § 3-споменутог принципа економске способности за сношење штете) опажамо главни основ пооштрене одговорности великих предузећа. Оштећени стоји посве немоћан пред комплицираним организмом једног колосног предузећа. Он правог виновника повреде не може ни познати, или му пак овај може врло лако ишчезнути у великој множини њихових намештеника. Још мање му је могућно доказати кривицу учиниоца и њен степен, или пак посве контролисати противдоказ. За велика предузећа, дакле, нема друге могућности за правичнију одговорност осим оне апсолутне, тзв. »објективне одговорности«. За потпору исте стичу се сви овде споменути (као и напред наведени) мотиви одговорности, наиме: превенција, активни интерес, економска способност за сношење штете, доказно стање нужде и т. д. Горе речено важи у пооштреној мери тамо, где је оштећени у иностранству, међу непознатим људима и непознатим односима (на пр. у неком хотелу, возу, лађи и т. д.). Јер, без строге одговорности, ту би странац остао без икакве помоћи, — која је околност, као што је познато, дала по-

(76) Mataja, op. cit. a. a, O. S. 36.

вода строгости још римском претору (77), — а нарочито у оном случају, ако између државе чији је оштећени држављанин и државе у којој је причињена штета, не би било уговора о узајамној правној помоћи.

Трећи одељак.

Утицај теорије објективне одговорности на доктрину и јуриспруденцију.

Као што је већ напред речено, развитак економског живота данашњице неизбежно је повукао за собом и повећање броја случајева одговорности. Разни системи права, поводом тога, у последње време уопште инспирисани су познатим принципом: *abi emolumentum ibi onus*. Ово се може груписати под именом: теорија објективне одговорности. Најзанимљивија ствар, која се показује у току ове дебате о основу одговорности, јесте преокрет *Labbe-a* (78). После упорне одбране теорије кривице у 1871, тај писац, са истом таквом одлучношћу, у 1890 брани идеју теорије објективне одговорности. Узрок овоме био би, изгледа, у томе, што идеја ризика више одговара савременом схватању појма правичности и ствара већу безбедност у економском животу. Не треба заборавити да ово бејаше отприлике у истом тренутку када

(77) Sohm, op. cit. S. 64-69.
(78) Labbé, notes au Sirey, 1871-1-9 et 1890-4-17.

се је ова теорија појављивала први пут на свет од стране *Saleilles* (79), првенствено намењена несрећама у раду. Поводом тога примећујемо, да је питање несреће у раду до данас сачувано у материји одговорности, и оно је предмет посебног закона. С друге стране, пак, треба додати, да је у општем интересу што средства продукције и циркулације налазе једну велику моћ у раду. За послодавце ово је једно животно питање, јер без њега саобраћај би постао немогућ. То исто важи и за раднике у погледу њиховог интереса, јер, у случају несташице рада, живот би им постао немогућ. Али услед овога догађаја наступају несреће, чије последице сносе њихове жртве, тј. радници. Поставља се питање: да ли је ово једна неправда?

Labbé је 1870 тврдио, да се неће одговарати у оном случају, ако су предузете све потребне мере за безбедност и побољшање, јер је цео свет изложен патњама стања несавршености људског сазнања, дакле неминовним околностима, у чијим се срединама налази људски род у одређено време. Напротив, 1890 код овог писца преовладао је други аргумент, наиме: 1) онај који вуче корист из употребе неке ствари увођењем људи у њену средину, самим тим фактом умножава узроке штете, те је обавезан одрећи се користи коју ствар доноси или пак накнадити штету коју је она проузроковала експлозијом или разбијањем; 2) други аргу-

(79) Saleilles. Les accidents du travail et la responsabilité civile et note au D. 1897-1-433.

мент је пропис чл. 1384 франц. грађ. зак. *in fine*: »Но грађанска одговорност државе замењује одговорност чланова јавне наставе«. Али иста резерва не постоји што се тиче чувара ствари уопште, чија је дужност факултативна.

У истим границама показује се теорија *Josserand-a*, која се такође ослања на исте обзире правичности, наиме: човек је дужан сносити како добре тако и рђаве шансе послова које закључује (80).

Perreau (81), одвајајући се од својих претходника (82), увидео је, да једна здрава интерпретација 1 од. чл. 1384 франц. грађ зак. никако не допушта да се прими идеја теорије објективне одговорности. Стога је он ову одредбу потчинио сличној интерпретацији међу тзв. «деформисаним« интерпретацијама закона, али је посматрао знатан број законских одредаба, чија је интерпретација различна код појединих писаца, и при свем том он је изабрао као солуцију диктовање социалне правде и користи, па је благонаклоно прихватио једну еволутивну интерпретацију писаних закона. Али се француска јуриспруденција не слаже потпуно са таквом интерпретацијом закона,

(80) Josserand. De la responsabilité du fait des choses inanimes Paris, 1897, p. 103.

(81) Perreau. Technique de la jurisprudence pour la transformation du droit prive. Revue trimestr. 1912, p. 609 et suiv.

(82) Josserand. Motes au D. 1900-2-289; 1904-2-257; Tart. De la responsabilité a raison des choses mobilieres inanimees, p. 28; Joseph Rutsaert, op. cit. p. 63 à 78.

као што ће се то видети из даљег излагања у овом одељку.

Што се пак тиче интерпретације чл. 1382 франц. грађ. зак., вредно је на овом месту укратко изложити теорију, коју је недавно развио *Paul Leclercq* (83), одважни и еминентни државни правозаступник код француског Касационог суда. Он је у овој својој расправи дао такву интерпретацију одредби садржаној у чл. 1382 франц. грађ. зак., из које се може извести закључак да он тежи, да овом одредбом потврди теорију објективне одговорности.

»Кад се човек креће било пешке, било помоћу тоцилушка, било помоћу аутомобила, било помоћу авиона, и ако при том убије или повреди неког другог човека, он је на основу прописа чл. 1382 у принципу одговоран, јер је учинио један забрањен чин: он се може ослободити само онда, ако докаже један ослобађајући узрок«. Ево тезе, једноставне и привлачне, али колико тешке толико и значајне (84). »Чим је доказано, тврди *Paul Leclercq*, да је кондуктер аутомобилом некога убио или повредио, он ће морати, без икаквих других доказа или захтева тужиочевих, у принципу, бити проглашен одговорним, мада ова првенствена радња, коју обавља убица или повредилац, није једно дело, у принципу, забрањено«.

Пристати на такав систем то практички зна-

(83) Paul Leclercq. Rev. gén. des assurances et des responsabilité, déc. 1927-X-164.

(84) Joseph Rutsaert, op cit. p. 189 á 195.

чи: усвојити теорију објективне одговорности. Из овога произлази, бар тако изгледа, да се чини одговорним за само проузроковање штете. Заиста, несрећна или штетна радња доказује, доста често, да се баш њом самом и једино њом повређују постојећа права других лица, и према томе она је објективни елеменат забрањеног дела. Али ова последња, осим тога, претпоставља субјективни елеменат о недостатку моћи предвиђања или опрезности (85). Доказ ове последње околности, по теорији *P. Leclercq-a*, потребан је само у кривичним стварима. »Кривични закон не кажњава само забрањен чин. Разлог овој околности, објашњава еминентни државни правобранилац *P. Leclercq*, што се пред кривичним судијом мора доказати и забрањено дело и необазривост његовог учиниоца и да жртве установе грађански део, лежи у томе, да се обично лако установљава захтев пред грађанским судијом, баш и кад се поступа само с применом чл. 1382 грађ. зак., дакле, ту је дупли доказ: и забрањено дело и необазривост« (86).

Неки правници мисле да би било боље, да се и за кривично право усвоје принципи грађанског права (87). У време када се је међу правним писцима водила дискусија о подударности кривице грађанскоправне и кривичноправне у јуриспруденцији, могло се је видети, да кривично право следи грађанском праву, уздржавајући се, у материји нехатног убиства и повреде, мање необазривости (88).

(85) Ibid.
(86) P. Leclercq, op. cit. p. 164.
(87) Joseph Rutsaert, op. cit. p. 47 á 52.
(88) Joseph Rutsaert, op. cit. p. 157 à 164.

На крају овог одељка рећи ћемо неколико речи о француској јуриспруденцији у вези са теоријом објективне одговорности, а ово због тога, што је она имала највећи утицај на постанак ове теорије.

Покретачи теорије објективне одговорности, прихвативши начело ризика, испитали су аргументе ове теорије, а потом су бацили кратак поглед на јуриспруденцију. Две пресуде, проистичуће од истог суда (89), сигурно су учиниле апел-с надом на успех-теорији објективне одговорности (90).

Изненадно, као што смо то већ напред навели, 1927 дошла је теорија *Leclercq-a*, еминентног државног правозаступника код француског Касационог суда, чија је интенција била да интерпретацијом чл. 1382 франц. грађ. зак. добије законску потврду теорије објективне одговорности. Одјек ове његове теорије јесу пресуде ниже наведених судова: *Termonde* 3 децембра 1927 (91), *Bruxelles* 9 јануара 1928 (92), па чак и пресуда Касационог суда (93).

Утицај теорије објективне одговорности на јуриспруденцију примећује се нарочито с једног другог гледишта утолико, уколико она ослобађа од одговорности чувара неке ствари (чл. 1384 франц. грађ. зак.) само онда, ако по-

(89) App. Gand, 7 mai et 5 juin 1903, Pas. 1903-2-328 et 344.
(90) Trib Brux. 30 juin 1921, B. J. 1922-21; trib. comm. Brux., 8 aout 1923 Pas. 1924-3-64.
(91) Pas. 1928-3-27.
(92) Journ. des trib., 1928-27.
(93) Cass. 14 nov. 1927, Pas. 1928-1-9.

стоји непосредан доказ да је узрок штети: 1) *cas fortuit*, 2) *vis major*, и 3) кривица оштећеног. У погледу доказа мана ствари постоји презумција кривице чувареве. Поставља се питање који је противдоказ потребан да би могао оборити ову презумцију кривице чувареве? По закључцима *Jonssens-a* (94), државног правозаступника, према ранијој пресуди француског Касационог суда од 26 маја 1904, чувар се ослобађа од одговорности доказујући само: 1) *cas fortuit* и 2) *vis major*. Напред наведена пресуда остала је у снази. Напротив, једна друга пресуда од 19 октобра 1911 (95), отворено је заузела следећи став: »Будући да за ослобођење од одговорности суд захтева ослобађајући разлог, произлазећи од *cas fortuit, vis major* или кривице оштећеног«. Као што се види, Касациони суд не задовољава се само доказом отсуства кривице. Такво је становиште француске јуриспруденције такође и после светског рата (96).

Да ли ово захтевање доказа од стране чувара ствари о постојању: *cas fortuit, vis major* или пак кривице оштећеног јасно обележава, као што то сматра *Morel* (97), усвајање идеје ризика од стране јуриспруденције? Неки писци то поричу. Јер, сувише се стеже, по мишљењу судова, пристајањем уз тезу ризика. У самој

(94) Conclusions précédant l' arret, Pas.
(95) Pas. 1911-1-518.
(96) App. Bruxelles, 15 janvier 1927, Rev. gén. assur. resp. 1927-VIII-127; trib. civ. Anvers, 5 mai 1928 id. 1928-IX-337.
(97) Morel, note au S. 1914-1-249 et suiv.

ствари, отсуство кривице само је стварно и потпуно установљење узрока штете помоћу непосредног доказа. То је оно чиме се објашњава да пресуде француских судова, које несумњиво стварају строжију одговорност, не остају мање такође ни у општем домену теорије кривице. Ипак постоји могућност да се овде избегне конфузија. За постојање презумције кривице, што се тиче чл. 1384 франц. грађ. зак., јуриспруденција захтева доказ неке мане и каузалну везу између ове мане и штете. Овај дупли услов попуњава, тако бар изгледа, само један противдоказ више, способан да отклони презумцију. То је само једна врста *cas fortuit*, који се још стварно појављује, и који се *cas fortuit* може означити нераздвојним узроком ствари, али се он не може унапред предвидети.

Они, који у новој француској јуриспруденцији виде напредак доктрине теорије објективне одговорности, пребацују јој нарочито непобитност кривице аутомобилиста, кад се приликом вожње причини нека несрећа, и што им се никако не допушта доказ њихове невиности, осим случаја потказивања истинског кривца или пак правог узрока несреће (98).

Исту ову идеју напада и *P. Esmein* (99), видећи у новој формули француског Касационог суда прописивање одговорности без кривице у једној нарочитој претпоставци, наиме: када је штета проузрокована неком ствари која се на-

(98) Dallant, note au D. 1929-2-95 et suiv. Saleilles. Les accidents du travail, p. 30.
(99) P. Esmein, note au S. 1927-1-137 et suiv.

лази на чувању. Ова одговорност, која се заснива на чувању, могла би бити као једна врста трансакције између теорије кривице и теорије објективне одговорности. Истога мишљења је такође и *Savatier* (100). »Будући да се одговорност чувара одржава, каже он, упркос несумњивог отсуства сваке кривице, то значи да се она ослања на неки други принцип, а не на принцип кривице. И овај помоћни основ одговорности може бити само идеја ризика«.

У његовој критици постоји једна чудновата ствар. Француска јуриспруденција, што се тиче одговорности по чл 1385 грађ. зак. већ одавно, а што се тиче пак одговорности по 1 од. чл. 1384 истог зак., од 1919 непроменљиво погчињаваше ослобођујући узрок претпоставци, у недостатку непосредног доказа, да је штета проузрокована неким спољним догађајем. Белгиска јуриспруденција пошла је истим путем, и њој тамо нико не пребацује што је она прихватила теорију об ективне одговорности.

Правичност захтева да се прими идеја ризика за одговорност чувара опасне ствари. Она произлази као резултат зближења између раније теорије Салеј-а и Жосеран-а с једне стране и данашње јуриспруденције француског Касационог суда, с друге стране. Видеће се какав ће успех имати овај систем и колико ће бити стављена на пробу гледишта његових твораца, који се сматрају главним покретачима

(100) Savatier. La nouvelle interprétation de l' art 1384 et la responsabilité du conducteur d' automobile. — La semaine juridique 1926-1927, p. 433 et suiv.

теорије објективне одговорности и претходницима данашње јуриспруденције.

Салеј (101) и Жосеран (102) сматрају да онај који се служи опасним предметом, дужан је сносити исто тако рђаве као и добре шансе. Али идеја, која руководи покретаче одговорности засноване на чувању, није баш тако прецизна. Према теорији *Ripert-a* (103), за штету причињену опасном ствари закон просто претпоставља постојање кривице чувареве, а то због тога, што у врло великој већини случајева она стварно и постоји. Ова одговорност, дакле, почива на кривици (104). Она је, додуше, таква, да ју *Savatier* (105) сматра застарелим појмом способним за утврђивање неразборитости, позивајући се на чл. 1384 франц. грађ. зак., који је битна позиција данашње француске јуриспруденције.

Langlois (106), државни правозаступник, у својим закључцима, односећим се на пресуду од 21 фебруара 1927, и говорећи о интерпретацији 1 од. чл. 1384 франц. грађ. зак., изјавио је, да је суд после тога учинио своје у горенаведеној пресуди, тј. да је то теорија ризика којој је јуриспруденција привржена.

(101) Saleilles. Rev. bourguignonne de l' enseignement superieur 1894, p 662.

(102) Josserand. De la responsabilité du fait des choses inanimées, p 103.

(103) Ripert, note au D. 1927-1-98.

(104) Tauzin. La responsabilité des propriétaires de choses dangereuses, p. 165; Besson, note au D 1928-1-121.

(105) Savatier, La semaine juridique 1926-1927, p 415.

(106) Gaz. du Pal 1927-1-407 et suiv.; Tauzin, op. cit p 228.

Као што се из напред изложеног види, француска јуриспруденција је веома либерална при интерпретацији најважнијих одредаба грађанског законика, тј. одредаба које се односе на ванугоборну одговорност.

Тако исто без сваког претеривања може се рећи, да се њој има приписати главна заслуга за постанак и напредак идеје теорије објективне одговорности.

Други део.

Критички погледи на теорију објективне одговорности.

У ОПШТЕ.

Владајуће теорије грађанскоправне одговорности-мада су преплављене литературом-не могу бити поштеђене од приговора са стране науке, јер те теорије још нису постигле свој главни задатак. За време дуже од сто година од издавања француског и аустриског грађанског законика и пруског Земаљског права, оне нису могле створити једну опширну, јединствену теорију, која би могла обухватити целокупну област грађанскоправне одговорности. Оне никако нису могле довести у склад сакривљену одговорност из класичне теорије, коју су многи законици прихватили, са новоуведеним случајевима такозване »објективне одговорности«.

Јер, то није решење питања, ако теорија, као што се то данас уопште догађа, поменуте случајеве објективне одговорности настоји једноставно признати као изузетак у систему сакривљене одговорнюсти, где они, сасвим природно, могу образовати само једно такозвано »страно тело«. Такође је недовољно потоње

случајеве подвести под тзв. »узрочну одговорност« и веровати, да они могу наћи заједнички основ у »принципу узрочности«.

С друге пак стране, извесни теоретски покушаји неких писаца, да систему дају јединствени принцип, не могу се сматрати као успели и задовољавајући.

Ми данашњој владајућој науци пребацујемо као основну грешку баш то, што је она појаву такозване »узрочне одговорности«, насупрот до тада једино рационално схватаној сакривљеној одговорности, сматрала изузетним случајевима, који са природним, обичним принципом одговорности, немају ничега заједничког. Она је тиме створила једну теоретски непремостиву провалију између нормалне и изузетне одговорности. Само је једна последица овога основног схватања, наиме што је данашња наука о одговорности за накнаду штете пуна фикција, практички неконзеквентна. Ово се чини, бар тако изгледа, због тога, да би се спасла стара, у току многих векова поштована идеја принципа кривице.

Један извор грешке опажамо наиме у преузимању, без икакве критике, римске науке о одговорности у оном истом облику, који није био довољан ни ондашњи, а утолико мање данашњим разгранатим друштвеним односима. Присталице класичне теорије одговорности у објективној одговорности уочавају једну аномалију и нелогичност.

Други извор грешке састоји се у томе, што се заједнички основни принцип за ове

аномалне случајеве одговорности проналази у моменту узрочности. Тако принцип узрочности наступа као другокласна потпора поред принципа кривице. Обадва би, наиме, требали да заједнички носе грађевину система грађанскоправне одговорности. А да ово схватање посве не одговара своме циљу, мислимо да ћемо моћи ниже доказати.

Први одељак.

Да ли је узрочност самосталан принцип одговорности.

За случајеве одговорности, који се никако не могу подвести под принцип кривице, на коме се базирала класична теорија одговорности, теорија настоји да у принципу каузалитета створи један заједнички основ. Има правних писаца, који, напуштајући стари принцип кривице, хоће цео систем приватноправне одговорности да сагради на подлози новог принципа.

Међу потоњим писцима прво место припада Биндингу, и то не само по току времена, него такође и због његове оригиналности (107).

Биндинг је успео да својим сопственим основним схватањем одбаци принцип кривице. Његов је ток излагања следећи:

Држава према појединцима има право на то, да се извршава и последња њена заповест

(107) Binding, op. cit. S. 433-479; Mauczka, op. cit. S. 111.

(дакле има право на власт) (108). Кривица није ништа друго, него прекршај ове јавноправне обавезе послушности. Као последица повреде државе постоји само једна правна реакција, а то је казна. Казну и накнаду треба најоштрије разликовати, јер накнада није казна, она дакле није последица деликта Последица деликта је само казна, на коју држава има право, јер је деликт такође повреда државе. Накнада, која претпоставља повреду појединаца, не може се сматрати као деликт: повреда државе. Биндинг, наиме, укорава накнаду штете код тзв. деликтних облигација с гледишта римских извора, и за модерно право он мисли да пронађе јединствени основ у принципу каузалитета. Као што се повредом обавезе послушности према држави заснива кривичноправна одговорност, наиме право државе на казну, тако исто повредом имовине појединаца заснива се њихово право на накнаду услед оштећења њихове имовине (109). »Учинилац сноси штету и он то чини такође и онда, ако би исти био узет у помоћ од стране неког трећег лица или пак ако би природне силе подигле његову енергију« (110).

Новије присталице општег принципа каузалитета су: *Sjögren*, који у суштини следи Биндинга, и који уочава основ одговорности у »каузалитету воље«. Овамо се може убројити и Матаја, који се је такође изјаснио против

(108) Binding, op. cit. S. 96.
(109) Binding, op. cit. S. 447.
(110) Binding, op. cit. S. 472.

принципа кривице, али он није означио неки други основ одговорности. Надаље, Мауцка, који је начелни присталица и поборник потоњег принципа одговорности, и који кривицу, као претпоставку за постојање одговорности, уопште брише. Према његовом мишљењу, за обавезу накнаде штете довољна је узрочност у свима случајевима, па и код данашње сакривљене одговорности. Та околност, што су извесни случајеви проузроковања штете ослобођени одговорности (111), постоје само као изузеци начелних схватања последица одговорности, и свагда зацело воде противним разлозима Такви противни разлози поглавито су интереси о слободи кретања (јер, кажу неки писци, последице одговорности морале би се одбацити, ако би оне одвише спречавале слободу кретања људи), а поврх тога и из права суседа произлазе обавезе, тј. да се трпе извесна умерена досађивања од стране суседа.

Присталице класичне теорије одговорности кажу, да је код сакривљене одговорности основ одговорности кривица. Али, поставља се питање: да ли је уопште могућно, да се самом кривицом, као једним чисто апстрактним појмом, причини штета? Посве је јасно, да је поред овог чисто апстрактног појма »кривице«, за причињење штете потребно још и једно дело-чинидба или пропуст. Или, другим речима речено, поред кривице, неопходно је потребно да постоји још и момент узрочности штете.

Ова кратка констатација већ је сама по себи довољна, да треба јасно истаћи логичну

(111) Liszt, op. cit. S. 85-97.

неодрживост онога мнења, које одговорност заснива на моменту »кривице« или пак »узрочности«. Јер, један знак (узрочност), који се код ове обадве врсте одговорности заједнички и безусловно појављује, немогућно је да он може између обадве фунгирати као знак за разликовање.

Али је тако исто погрешно и оно учење, — Биндинг, Мауцка — које, искључујући свако друго гледиште, поставља момент узрочности као једино главно начело у целом систему одговорности. Оно је погрешно стога, што је ту момент узрочности само један — нити пак најважнији — елемената оне сложене чињенице, која заснива одговорност. Чак шта више, често се дешавају и такве ситуације, да тај момент сасвим изостаје из ове чињенице. — Јунг (112) и Ендеман (113) тврде, да је могућно постојање кривице и без узрочности (према § 830 немач. грађ. зак. саучесник неке забрањене радње).

За доказ овог тврђења ми ћемо најпре промотрити право значење момента узрочности код произвођења одговорности.

Поред многобројних примера биће довољан само један па да расветли целу ствар. Као што је познато, својинска се тужба подноси против онога, који ствар држи у поседу (тзв. пасивна легитимација) (114). Можемо ли стога рећи, да је посед туженога основ, због кога он

(112) Jung, op. cit S. 95. A. 248
(113) Endemann, I, § 129. 1. A. 13.
(114) Dernburg, op. cit. S. 383-393; Sohm, op. cit. S. 325-327.

има тужиоцу повратити ствар? Наравно да није. Јер, тежиште лежи на другом моменту, на име: на својини тужиоца, и ову, дакле, означава као основ Заиста, према философском схватању, ту је посед туженога један неопходан и једнородан елеменат оне чињенице, на основу које ће он бити осуђен на повраћај. Посед туженога, дакле, има овде тај задатак, да међу многим људима означи онога, против којег *vindicatio* тужиоца, у принципу, делује, тј. онога, против кога тужилац *in concreto* може поднети тужбу.

Ова функција пасивне легитимације има да замени момент узрочности код одговорности за накнаду штете.

Појави ли се известан случај штете, то се најпре има установити та околност, да ли узрочна веза води некој личности, која би се могла повући на одговорност за штету. Ако не (на пр. штета је проузрокована земљотресом, громом и т. д.), онда цела та појава остаје ван круга права накнаде штете. (Овде је управо исти случај, као што би изостала *rei vindicatio* онда, ако нико не би био у поседу ствари). Ако се пак установи да узрочна веза води некој личности, то ипак не значи да је тиме решено и питање одговорности. Моментом узрочности ће се додуше евентуално и установити пасивни субјект одговорности, али да ли ће се он заиста и повући на одговорност, то зависи још од једног другог момента. Наиме законодавац, приликом доношења правних норми, размишља о томе: да ли штету има накнадити кривац

или пак онај који је штету проузроковао, без обзира на кривицу. Према томе законодавац ће на основу зрелог размишљања морати да установи извесне околности, при којима он налази за сходно да уведе процес чињења некога одговорним за накнаду штете, а у отсуству пак тих околности да овога посве ослободи одговорности. Једна таква околност у данашњем праву је поглавито кривица учиниоца. Но ипак, као што ћемо то ниже видети, поред кривице постоји још једна друга околност. Обе ове околности обично се називају узроцима одговорности.

Поставља се питање: какви су то обзири који моменту узрочности осигуравају његово место при установљењу чињенице одговорности? Присталице одговорности по принципу узрочности остављају ово питање без одговора, премда би један такав одговор био веома пожељан. Тако исто поставља се питање: зашто ми кривца управо чинимо одговорним?

Очевидно је да основ треба тражити у том, што је прави кривац тај, који је прекршио опште забрањену норму: *alterum ne laede*, и тиме је на себе навукао реакцију норме, садржане у правном поретку. (Тако исто и код *rei vindicatio:* поседник је једини, који је из мноштва први иступио против сопственика, и тиме на себе натоварио законску санкцију).

Код неких чињеничних стања повреде норме право прописује безусловну обавезу реституције. То је случај код *rei vindicatio,* где ће поседник, без обзира на оправдање сваког

даљег основа, бити обавезан на повраћај ствари. Напротив, код других чињеничних стања прекршаја норме (нарочито код завода за осигурање) законодавац предњачи, задржавајући и везујући наступање обавезе реституције проналажењем нарочитих даљих основа. Ови даљи основи садашњег система, по правилу, имају уочити кривицу, и поврх тога само изузетно, у строго ограниченим појединим случајевима, допустити један или други основ. Појмљиво је да би једно законодавство, кидајући са свима досадашњим обичајима, довољно признало обавезу накнаде штете причињене преступом свих норми. Ако би ово признање обавезе накнаде штете наступило, тек онда би се, можда, са извесном слободом могло говорити о преступу, с узрочношћу реализираним, као јединим узроку одговорности.

Тачније речено: и онда би такође била два услова. Пре свега, један услов сваке правне одговорности је, као што се по себи разуме, постојање једне норме, која забрањује извесно понашање и угрожава обавезом накнаде. Без овога моменга лебдели би у ваздуху сви остали моменти установљења одговорности. Ако не би постојала таква норма, то повреда исте била би природно немогућа, а такође и етичко расуђивање понашања учиниочевог постало би правно посве беспредметно.

Дакле код правне одговорности, ма каква она била, морају безусловно постојати ова два момента :а)постојање једне норме, која одговорност условљава извесним понашањем; б)

повреда те норме понашањем предвиђеним у норми, као конкретни момент заснивања одговорности. Тамо где је одговорност за накнаду штете, као што је то по класичној теорији одговорности, заснована на још једном даљем услову (на кривици учиниоца), онда к томе придолази ова условљена околност као трећи момент.

Код сакривљене одговорности теорија означује кривицу као једини узрок одговорности, док друга два суделујућа момента одговорности — постојање извесне норме и повреда те норме — посве заборавља. Онде где она не може да пронађе кривицу, тамо је принуђена пронаћи непосредно претходни момент, и при томе говорити о одговорности на основу узрочности, не помишљајући, међутим, да је тај момент суделовао такође и код сакривљене одговорности. Ту се дешава и таквих ситуација, да је немогуће пронаћи овај други момент на пр код *actio de effusis vel dejectis* (115). Она ће овде морати пронаћи први-дакле најудаљенији-момент, и тада ће говорити о одговорности на основу закона (*ex lege*), опет не мислећи на то, да се овде појављује такође и други момент (узрочност), а ту може да буде, чак шта више, и трећи, један нарочити догађај, који је у вези са одговорним лицем.

Малочас рекосмо, да и неки други, даљи догађај, а не само момент узрочности, може да буде та спона, која субјекта одговорности доводи у везу са законском нормом. Један такав

(115) Sohm, op. cit, S. 419; Dernburg, op. cit, S 830.

спајајући момент може бити и уговор, којим је преузета обавеза накнаде неке штете, на пр. код разних врста осигурања (116). Овде питање момента узрочности сасвим испада из игре и њег во место заузима уговор. Ланац узрочности овде је следећи: а) норма (испуњење једне уговорне обавезе), б) преузимање обавезе *in concreto* (постојање уговора), и в) одговорност за штету, као услов уговорне обавезе.

Што се пак тиче ванууговорних односа, ту је могућно једно друго установљење пасивне легитимације засноване узрочношћу. Наиме законодавац би могао на пр. изрећи да за неку (или баш и за сваку) штету има одговарати извесно правно лице (на пр општина, држава и т. д.) или пак извесна категорија физичких лица (на пр. припадници неке вере или народности, друштвеног сталежа и т. д.) У том случају припадност извесној категорији био би онај исти доказ момента легитимације, који данас претставља узрочност. Један такав систем одговорности је на пр. у рату, јер се ту упркос целог међународног права још и данас понавља узимање таоца; одговорност једноплеменика у старом праву и т. д. Овај принцип одговорности примењује се у појединим изолованим случајевима такође и у данашњем праву. Један такав случај је на пр. у нашем закону о накнади штете учињене злонамерном паљевином и намерним противзаконим поништајем ствари од 20 марта, 1892 год., са измена-

(116) Túry Sándor Kornél, A Felelősségbiztositás (Szavatossági Biztositás). Budapest, 1923, old. 19-21, 23-28, 31-55, 105-125.

ма и допунама од 22 децембра, 1903 год. Према чл. 1 тога закона: »Сваку штету учињену злонамерном паљевином и намерним противзаконим поништајем необезбеђених ствари, као и крађом стоке, земљоделских алата, хране (људске и сточне), воћа, живине, кошница и пољских ограда, у атару сеоске општине и пољском имању варошких општина, дужна је оштећеном, на његов захтев, да накнади она општина, у атару које је кажњиво дело извршено, ако се кривац не ухвати у року од 30 дана, од кад је иследна државна власт извештена о извршењу кривичног дела; а ако је кривац ухваћен, па накнада штете од њега не може да се изврши, онда накнаду плаћа општина, из које је кривац. . . . . .«. Надаље, према чл 21 поменутог закона: »Ако кривац, ухваћен у року одређеном у чл. 1, буде осуђен па се наплата из његове имовине по пресуди судској или поравнању не може да изврши због немаштине према уверењу надлежне власти, онда ће оштећени извршење пресуде или поравнања тражити од општине из које је кривац.

На случај да кривац буде ослобођен од иследне власти или суда, оштећени има права тражити накнаду штете од општине у којој је дело учињено«.

Сличан пропис садржи и пруски тзв. *Tumultgesetz* од 11 марта, 1850 год., у којем је садржана одговорност општине за накнаду штете, причињене при неком метежу, гунгули, буни (*Tumult*). Тако исто у мађарском праву признат је један такав принцип обавезе на нак-

наду штете од стране државе због заразе или пак ако постоји само сумња заразе, а у корист власника чија би стока била утамањена од неке заразе (зак. чл. II из 1893). Овамо спада такође обавеза издржавања и погреба, а осим тога и одговорност за трошкове око неговања у некој јавној болници, које у првом реду терети извесну ближу родбину, а у недостатку таквих завичајну општину. Надаље одговорност лица овлашћеног на лов за штету, коју би причинило звериње; одговорност предузећа за накнаду штете, произашле услед несрећних случајева у фабрикама односно у железничком саобраћају и т. д. (§§ 29, 84-118 нашег закона о осигурању радника од 14 маја, 1922 год.) (117).

Из свега овог расправљања ми долазимо једноставној истини, којој су Римљани већ давно дошли, наиме, да, као и свака друга облигација, тако исто и облигација на накнаду штете, произлази: или из уговора или из повреде опште забрањене норме (деликт) или пак из неког другог чињеничног стања, на пр. *ex lege* (118).

Али то је површан израз. Јер, облигација заиста никада не произлази из уговора или из узрочности или из самог закона, него она увек произлази из закона као уопште једног фак-

(117) Hans Gaber. op. cit S. 151-153; Barthos Andor, op. cit. old. 236-244; A. Romen. Entschädigung für unschuldig erlittene Verhaftung u. Bestrafung, S. 15, 29 40, 41, 91, 92, 141-149, 178, 179.

(118) Dernburg, op. cit. S. 535-558, 821-831; Schm, op cit. S. 367-371.

тора за увођење одговорности, с једне стране, и из једног конкретног момента чињеничног стања, који одговорност заснива за једно тачно одређено лице, с друге стране. Један такав конкретан момент заснивања одговорности може бити: или уговор или узрочност или пак неки други догађај.

Као што малочас рекосмо, ова два момента су неопходна за реализовање сваке правне одговорности. Они су обадва, као што то каже Мартон Геза, горња и доња премиса силогизма, без којих нема никаквих правних конзеквенција (119).

Према напред реченом, а да би ствар постала још јаснија, ми ћемо наше горње излагање овде допунити, и то у два правца:

Прво. При постављању последица узрочности ми смо напред говорили само о узрочности као другом члану ланца којим је одговорност претстављена. Али то је преуско, јер, као што смо међутим видели, овај други момент може постојати у некој другој чињеничној околности (на пр. у самом неком догађају или пак у једном уговору).

Друго. Ми смо малочас говорили о једном трећем узроку, који је у извесним случајевима још потребан за произвођење одговорности. То се има тако разумети, да чињенично стање, коме норма придодаје у службу одговорност, може бити не само просто (на пр. посед ствари код *rei vindicatio)*, него такође и једно сложено (на пр. састојеће се из два, три,

(119) Marton Géza, op. cit. old. 28,

евентуално четири, пет и више момената), као што је то случај на пр. код сакривљене одговорности.

Према томе горње излагање, укратко, гласиће овако:

Код сваке правне одговорности безусловно морају постојати следеће претпоставке:

а) постојање једне норме, која одговорност веже за извесну чињеницу или пак извесне чињенице (према томе да ли је чињенично стање просто или сложено);

б) постојање дотичног чињеничног стања. »Нема облигација без санкција, али те санкције сам закон прописује и на њих даје право« (120).

Пошто су ови моменти чињеничног стања уметнути као услови за ваљаност норме, то можемо рећи: ако ствар посматрамо са једног вишег, апстрактног становишта, опазићемо да је узрок одговорности (у вулгарном смислу речи) управо норма (закон). Али ако ствар посматрамо са становишта у конкретном случају чињеног одговорним неког лица, онда можемо рећи да су обадвоје (и норма и момент чињеничног стања) подједнако важни и да су безусловни суделујући елементи одговорности.

То је веома проста и сама по себи разумљива ствар. Али ипак може се рећи, да се у теорији на то обично не пази. Међутим, без њиховог признања немогуће је доспети тачном разумевању система одговорности.

Као што се из напред изложеног види, у

(120) Г. Д-р Драгутин Јанковић, op cit стр. 93-напомена.

овом осветлењу ишчезава појам егзистенције »принципа узрочности«, и то услед противстављања овоме принципу одговорности: како принципа кривице тако и самог главног начела целог система одговорности. Узрочност, дакле, није самосталан принцип, пошто она суделује такође и код сакривљене одговорности. Према данашњем правном схватању, сама узрочност никада не заснива на себи одговорност.

Истога мишљења је и наш уважени професор г. Д-р Ђорђе Тасић: »То показује да принцип ризика почива на једној идеји правичности, и да није никако просто на просто одговорност за узрочност како га неки схватају. Принцип узрочности је само један услов за одговорност, али он сам није принцип одговорности. За одговорност се претпоставља нужност последице једне акције, али границе у којима одговара човек за последице, које су све нужне, потпуно су независне од њега и ван њега . . . . начело ризика проширује одговорност појединаца и на извесне акције, које нису вољне, и то на основу нових схватања о правичности и нових друштвених потреба. Докле се раније сматрало да човек одговара само у колико је вољом (или свешћу) учествовао, сада се сматра да човек треба да подноси ризик извесних својих акција. Али, и кад се узима да човек одговара за своју вољу, не узима се да одговара за узрочност као такву. . . . . Када би се сама узрочност узела за основ одговорности, она би поништила одговорност, пошто сваки акт има безброј последица и које се простиру у бескрајност, и то како у погледу човека који одговара и од кога се полази тако и у погледу самих последица« (121).

Римелин (122) каже: Од самог каузалитета не води никакав мост одговорности.

Други одељак.

Аргументација у прилог ове теорије.

Ми смо већ напред ставили приговор владајућој науци наводећи, да је она пуна фикција и да је неконзекventна. Но то је у првом реду случај код сакривљене одговорности. Овде ћемо нарочито нагласити и упутити на контрадикцију, која постоји између обичне, уопште употребљаване дефиниције принципа кривице и његовог практичног спровађања у појединим конзекvенцијама.

Сви уџбеници, били они грађанскоправни или пак кривичноправни сагласно нас уче, да под кривицом не смемо ништа друго разумети него постојеће извесно субјективно расположење, које скрива унутрашњост (вољу) деловања према некаквој наступелој последици. Или краће речено: кривица је једно својство воље,

(121) Г. Др. Ђорђе Тасић, op. cit. стр. 266-268.
(122) Rümelin, op cit. S. 26.

које, вођено том вољом, као њеним узроком, омогућава наступање неке штетне последице (123). Ово својство воље појављује се или у некој непосредној противправности (на пр. долус или намера) или пак у недостатку довољне брижљивости, којом би се могло избећи наступање последице (кулпа, немарност). Обадве врсте кривице су погрешке воље и то: прва се непосредно противи правном поретку, док је потоња — тако се бар може назвати — лењост воље према предвидљивости штетних последица дела.

Из овог установљеног појма кривице излази да је само онај крив, против чијег се вољног понашања може чинити приговор са малочас реченог гледишта, тј. који је хтео произвести противправну последицу или чија је немарљивост суделовала код наступеле последице.

Према томе, по данашњој теорији кривице, која је пуна фикција, под појмом »кривице« стварно се може сматрати такође и несакривљена одговорност, тј. која нити је хтела последицу, нити је пак ову изазвала пропустом дужног напрезања своје духовне моћи.

Две су појаве, које правдају ово тврђење. Обадве произлазе из заједничког тла објективног схватања.

Прво. Познато је да грађанско право учиниоца чини одговорним не само што није предвидео, већ такође и због непредвидљивости последица његовог деловања. Тако је чинило још и Римско право, а тако чини и немачко пра-

(123) Unger, op. cit. S. 233, 234.

во (124). Данас врло распрострањена теорија тзв. »адекватне узрочности« тражи да овом принципу постави само једну рационалну границу, не мењајући при том и сам принцип. Ова адекватна узрочност постоји, као што је познато, с обзиром на сваку даљу конзеквенцију неке радње, која учиниоцу наступи, мада ову у време деловања није био предвидео, евентуално такође ни могао предвидети, али чија би општа природа, додуше не самом учиниоцу, него једном вештаку, тзв. »идеалном човеку«, била позната; шта више, она постоји такође и онда, ако узрочна веза није била никоме позната у време дела, али накнадно, дакле у међувремену од момента наступеле штете па до изрицања пресуде, ипак постане позната.

Позитивно право учиниоца чини — тобоже на основу погрешке воље — одговорним за неку последицу, која са његовом вољом нема баш ништа заједничког, — никакве везе — јер он нити је хтео, нити пак предвидео, а можда чак ни могао предвидети наступање те последице. А да то није сакривљена одговорност, нама није потребан доказ за то. Међутим, ко сматра да је за то ипак потребан доказ, тај се може сасвим лако и поуздано осведочити ако промисли, да он нити је предвидео нити пак могао предвидети последицу при етичком расуђивању, — а шта се друго може сматрати осудом кривице него етичка осуда — док се ова, несумњиво, не би могла приписати учиниоцу. Правни поредак, који је себи поставио

(124) Dernburg, op. cit. S. 626.

за директиву: управљати се по манифестацијама етичке кривице, која је дакле ову кривицу примила као момент установљења одговорности, код овог управљања не остаје у оквиру поменуте кривице, него излази изван тог оквира. Из свега тога произлази, да право чини учиниоца одговорним такође и за несакривљене последице. Овде је очевидно да кривица само даје прилику за увођење одговорности, али она није основ истој. Ту се говори о одговорности која у многим случајевима постоји без икакве кривице.

Друго. Познато нам је мерило немарности у Римском праву, која постоји онда, ако појединац при обављању правних послова не уважава ни онолику пажњу, колику би под истим околностима уважавао један брижљив човек, — *diligens pater familias* (125). Док у модерном праву под немарношћу се сматра када неко није употребио брижљивост која се у промету тражи, дакле једно посве апстрактно, од индивидуалног својства учиниоца потпуно независно објективно мерило.

Сасвим је јасно да је ово мерило немарности превисоко за знатан број људи, будући да то мерило прекорачује њихову способност. На пр. један лакомислен, површан, расејан, нервозан, заборављив и т. д. човек нипошто неће моћи разборито размислити, баш када би и учинио опрезно размишљање, и на тај начин доводи у сумњу контролу *bonus pater familias*.

Ако се овде хоће озбиљно установити појам, то би требало допустити само једну врсту немарности, наиме ону, коју теорија познаје под именом *culpa in concreto* (126). То би заиста било логично: ако учинилац према другоме не би поступао истом брижљивошћу, којом он обично поступа у сопственим пословима, онда му се с правом може пребацити, да ту постоји једна тзв. »лењост воље«, пошто овде постоји јасан доказ, да би он могао такође и брижљиво поступати.

Познато је да се ова *culpa in concreto* примењује у врло ограниченим случајевима. У другим пак (по правилу) случајевима важи законско објективно мерило: потребна брижљивост у промету. А и у законском тумачењу важи као владајуће оно мишљење, које је узело ово строго објективно мерило не само за дотичну брижљивост, него је напротив претпостављало савршене такође и све друге способности учиниоца, дакле како духовне тако и физичке, па га је чинило одговорним за сваки заостатак према објективном мерилу немарности. Осталом ова идеја није нова, него је она зазвонила још и римских извора: *imperitia culpae adnumeratur.*

Незгоду ове тачке полагано је, више или мање, отклонила пандектна теорија. Али откако се је Дернбург заузео за објективно мерило такође и у погледу овог стања, то мнење је ускоро постало владајуће (127).

(125) Deraburg, op, clt. S. 149.

(126) Sohm, op. cit. S. 365; Dernburg, op. cit S. 150, 622, 817, 862, 907.

(127) Dernburg, op. cit. S 147-150,

Према овом мишљењу учинилац ће се дакле ставити под једно такво мерило, чије ће му испуњење у датом случају бити немогуће. Ово становиште, такође према нашем мишљењу, није правично, али оно је управо неотклоњиво, јер противно схватање учинило би немогућим трговачки и уопште сваки друштвени саобраћај, а за дужника би се тада отворио цео лабиринт лажних изговора.

Супротно владајућем мишљењу настоје неки аутори, — додуше једна мањина — да извојују важност субјективног мерила, што је са становишта принципа кривице заиста сасвим логично и конзеквентно. Али то им до данас још није успело, која околност такође најјасније доказује неодрживост самог основног принципа.

Укратко речено, поједини писци проклamују потребу субјективног мерила, не изјашњавајући се о конзеквенцијама, но управљајући се једино по правилима логике и самог по себи вредног поштовања: осећаја правичности. Овим се нећемо забављати, јер мислимо да је ово учење неодрживо. То се може најбоље доказати примером оних писаца, који су у новије доба по овом питању писали најподробније. Овде мислимо на Леонардову расправу, која је, како изгледа, придобила доста нових и угледних присталица за субјективно мерило (128).

(128) Leonhard, Fahrlässigkeit u. Unfähigkeit, Marburger Festgabe, 1913; Leonhardt, Unmöglichkeit der Leistung und Gläubigerverzug im Falle der Entlassung eines Dienstverpflichteten durch den Dientstberechtigten, Borna-Leipzig, 1912.

Такође Леонардове основне мисли, чијим наглашавањем он почиње и завршује своје расправљање, јесу кроз осећај правичности сугерирано начело: »Било би неправедно и свирепо од оног, који би се поштено трудио, да себе учини одговорним за своју неспособност«.

Али, најпримитивније извођење овога становишта било би онда, ако би учиниоца у сваком случају осудили према његовом сопственом мерилу, а тако исто и с погледом на доказано његово настојање код дела, као и на друге његове способности, на пр.: вештину познавање стања ствари, памет и т. д. Зар би се онда ту могла икада реализовати воља законодавца? Никада! Јер би се на тај начин и најгори разбојници могли ослободити од сваке казне и за највећа зверства, пошто би се могли изговарати, да они нису знали, нити су пак према њиховом схватању та дела противправна, и тако би цело честито друштво било остављено на милост и немилост тим разбојницима. Леонард ипак прави разлику између ових двоје, наиме: индивидуално мерило он тражи искључиво за друге способности, док напротив он не попушта на најважнијем, тј. код објективног расуђивања настојања. Ту се питамо, из ког разлога он то чини? Јер се ипак не може узети као оправдан разлог, да он једноставно упућује на писане законске текстове и на тобоже слично уређење у Римском праву. Ипак желети је ово установљење, јер сваком, који има макар мало појма о појавама душевног живота, мора му бити потпуно јасно, да је

способност воље тако исто природна, дакле има основ у организму, као и остале духовне способности. Сваки човек зна на основу свакодневног животног искуства, да марљивост и њене противнице као на пр.: лакомисленост, немарност, нервоза, узрујаност, непажљивост, пренагљеност, расејаност и т. д. тако исто су нераздељиве природне душевне особине људи као глупост или мудрост, неспособност или вештина и т. д. Јер, ослободити дужника због недостатка на једној од ових способности, а осудити га упркос недостатка на некој другој истој способности, било би у контрадикцији са сваком логиком. Наиме било би у контрадикцији управо са оним осећајем правичности, на којем је Леонард сазидао цео систем. Заиста, тако исто је »неправедно и свирепо« чинити одговорним због слабости воље онога, који је по самој природи слабе воље, као и због глупости осудити онога, који је глуп рођен. Чини се као да сам живот захтева ову »свирепост«. Прави разлог, који је Леонарда водио овој разлици, без сумње је, као што ми мислимо, потребно тражити у једном унутрашњем конфликту, који је код њега произашао: између уобичајеног учења кривице, подупртог осећајем правичности, с једне стране, и његовог оштроумног и здравог правнополитичког духа, с друге стране. Прво га је водило к тим конзеквенцијама: чинити одговорним само онога који је заиста крив, али потоње му није допустало: идеју одговорности пустити да потоне у блато, позивајући се на те

извињавајуће индивидуалне недостатке. Па пошто ове две тенденције међу собом стоје у неизмиривој противности, то је Леонардово учење постало као резултат обадве, сваке за се привлачеће силе. Он тражи начина да сваку од ових двеју задовољи до извесне мере, наиме да удовољи осећају правичности, будући да познате као сразмерно лакше случајеве, дакле где постоје мане у способности, а у интересу саобраћаја друштвеног, изузима од одговорности; док случајеве тешке мане воље, чије би ослобођење од одговорности било веома опасно по саобраћај друштвени, он хоће да заклони за правну одговорност. Али ту ће, на тај начин, логика бити принета на жртву, а и интереси саобраћаја претрпеће врло велику штету, док међутим осећај правичности ипак неће бити спасен.

Додајмо још једно. Сам Леонард хоће да прошири објективно мерило и на друге способности у том случају, ако би дужник сходно уговору обећао једну такву чинидбу, за коју су потребне извесне способности, и то не само у оном случају, ако би он своју способност сакривљено преценио, него такође и онда, ако би се дотични налазио у несакривљеној заблуди (129), а тако исто и онда, ако би он иначе у ванууговорном односу својевољно предузео посао, који би се тек касније показао за њега тежак односно посве неизводљив.

(129) Leonhard. Irrthum als Nichtigkeitsgrund im Entwurfe eines bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich. Berlin, 1889, S. 2, 3.

Али јасно је, да и поред ове две ограде, баш сад, у највећем делу, осим случајева мана способности, опет ће објективно мерило бити фиктивно.

Може се рећи да је вештина, којом је Леонард извршио ову разлику, једна таква фигура, помоћу које предузећа обилазе кривицу, дакле позната *culpa in contrahendo* односно *in suscipiendo* (130). С тим је све речено. Леонард претпоставља да код оног, који је известан посао предузео добровољно и тек касније, при извођењу истога нађе се немоћан, била је *eo ipso* кривица у предузимању тога посла. То је једна исто таква фикција, као она, да је код обавезе на неку немогућу чинидбу морала бити потребна кривица контрахентова. Шта то значи? То не значи ништа друго, него једна фиктивна кривица тамо, где ове у ствари и нема.

Све ово доказује неоповрженост тврђења, да је посве искључено свако субјективно мерило код питања немарности у грађанском праву, а то и онда, када би сам Леонард, упркос жртвовања логике, и могао спасти само један незнатан део случајева за субјективно мерило. Јер, мерило немарности у грађанском праву јесте и не може бити друго него објективно, апстрактно, које дакле не може имати обзира на индивидуална својства учиниоца, и према томе оно стоји у прекој противности са оним начелом кривице, које је засновано на погрешци воље учиниоца. Вредно је напоменути, да

(130) Dernburg, op. cit. S. 554, 557, 831.

се је овде заподела једна чудновата контрадикција, и то првенствено код оних писаца, који ове обадве ствари без размишљања доводе у међусобну везу. Као последица тога произилазе два узајамно искључујућа правила, наиме: у првом правилу, да је немарност једна погрешка воље, у другом пак, да мера ове погрешке воље нема никаквог обзира на апстрактни узор једне воље (131).

Очевидно је, дакле, да једно од ових двају правила мора пасти. Избор може бити следећи: а) или да задржимо уобичајени принцип кривице, али у том случају морамо објективно мерило сасвим елиминисати и ово субјективним заменити, и то у свима односима, дакле не само код немарности, него такође и у погледу брижљивости; б) или пак да останемо код објективног мерила, но тада смо принуђени одбацити уобичајени принцип кривице.

Сада смо стављени пред алтернативу. Прва алтернатива пак никако не може доћи у питање. Једноставно речено, не може егзистирати такав правни поредак, који би субјективно одмеравао: немарност, брижљивост и способности. Дакле остаје друга алтернатива. Али овде се изнова појављују две могућности. Или — за спас старога принципа кривице — да под старим именом покушамо конструисати један нови, према друштвеним потребама данашњице скројени појам кривице, или пак да начисто одбацимо стари принцип. Римелин је пошао првим путем.

(131) Dernburg, op cit. S. 149.

Сасвим је другачија ствар код кривичног права. Кривичноправна кривица је једној конкретној способности деликвента заиста приписана кривица воље. С друге пак стране, према напред изложеном, требало би да је објективно мерило у грађанском праву применљиво у свима односима, дакле такође и у погледу способности. Но познато је, да је за грађанско право уопште, а специјално за право накнаде штете, неопходно потребно конструисање једног другог, од кривичноправног различитог појма кривице. На овај начин доспева се до установљења следећег појма кривице: кривица, у обичном техничком смислу грађанског права може се означити, кажу Римелин и Мартон Геза, као разлика у понашању окривљеног човека од понашања једног претпостављеног нормалног типа (132).

Поставља се питање: да ли се ово отступање од нормалног типа збиља може назвати кривицом?

На таквом схватању почивао је појам кривице и систем одговорности прадруштва.

Но да ли је и данас појам кривице могуће саградити на овом инстиктивном поступању, које не анализира примитивну душу човечју? Не постоји ли напредак који се да замислити у тој људској способности познавања, да он угласи овај сурови појам и да га из једног чисто спољашњег учини унутрашњим, као и да исти привеже уз етичку вољу?

Може се рећи да је данашње друштво

(132) Rümelin, op. cit. S. 52.

знатно напредовало у цивилизацији (углађености). Субјективно и духовно схватање кривице постала је његова сопственост, иако такође друго, прастаро мишљење, које апсолутно није више прикладно служити за основ једној научној теорији, — још увек је неискорењиво утиснуто у дубини душе човечије. Могућно је да законодавац — из обзира целисходности — чини некога одговорним такође и због недостатка његовог поступка, који је наступио против воље учиниоца, али да теорија овог још »кривим« жигоше, то би било посве неприлично.

Има и таквих случајева одговорности, који се не би могли имплицирати ни у Римелинов појам кривице (на пр. несрећни случајеви у промету, као: фабрикама, железничком и аутомобилском саобраћају, штете које су проузроковала душевно болесна лица, деца и т. д.) те тако овај теоретски напор није ни могао допринети користи једном јединственом унутрашњем основу целокупног система накнаде штете.

После свега напред изложеног, наша је солуција по овом питању следећа: да је појам кривице, конструисан на основу објективног мерила, потпуно неприхватљив, јер то није кривица Принцип кривице, додуше, у извесној врсти догађаја и надаље може служити као основ грађанскоправне одговорности, али он сам није довољан за цео систем грађанскоправне одговорности. Ова празнина попуниће се применом принципа ризика.

Ми смо ово питање довде проматрали чисто теоретски. Но пошто је у многим случајевима теоретисање врло удаљено од праксе, то ћемо овде са неколико речи показати такође и на практичну непотпуност принципа кривице, које ће допунити слику, а у исто време открити и извор теоретског колебања при оцењивању немарности.

Ова практична тешкоћа постоји нарочито у ситуацијама неповољним за оштећеног, тј. код тзв. »доказног стања нужде«. Тај израз значи стање у коме се оштећени налази ако он има да докаже кривицу свога противника, — учиниоца, јер у систему кривице на њега пада терет доказа. Сва тешкоћа за оштећеног произлази из тога, што он чињеничне околности често само недовољно познаје или чак шта више ове уопште и не познаје, док је учиниоцу штете, сасвим природно, потпуно прегледно његово сопствено понашање. Учинилац штете налази се у једном таквом повољном положају, да је у стању искористити све могуће користи постојећег стања, као на пр. затајењем и порицањем чињења штете, или пак посве измишљеним околностима стања ствари, док оштећени услед ових такозваних »маневара« потпуно је без моћи према своме противнику. Зато модерни законици траже пута и начина како би могли оштећеном помоћи у овом тзв. »доказном стању нужде«, у које је запао услед »маневрисања« учиниоца штете, наиме гледају да му олакшају доказ. Али с тиме није све учињено. Тиме је само делимично уклоњена тешкоћа, јер оштећени често нема ни могућности да контролише план свога противника и његове основе оправдања, нити му је пак могуће открити његова изговарања. Помислимо само на случај, да се оштећени на пр. налази у другом месту или станује у некој другој држави и за штету дозна тек много касније. Шта он може чинити у том случају? Како он може непознатог му учиниоца штете и његов изговор, под непознатим околностима, ваљано контролисати?

Малочас речено важи такође и онда, ако ми, у духу владајуће науке, при расуђивању применимо искључиво чисто објективно мерило. »Треба, као што то каже Мартон Геза, само себи предочити хаос и дармар, који би овде произашао, ако би ми могућност одбране употребили на баровитом земљишту индивидуалне способности. Зато је немогуће, каже даље Мартон Геза, дати места субјективном мерилу, зато се мора учинилац штете, макар се то противило општем осећају правичности, ставити под објективно мерило, које евентуално није кројено за њега« (133).

У овом тзв. »доказном стању нужде« постоји само један сигуран и радикалан излаз, а то је: искључити сваку могућност екскузације са стране учиниоца штете у свима оним случајевима, у којима постоји ово доказно стање нужде, тј. чинити га одговорним за сваку штетну последицу коју је он проузроковао. То је еминентан случај на пр. код класичноправне

(133) Marton Géza, op. cit. old. 18, 19.

custodie (134). Ко узме на чување (наравно у сопственом интересу) туђу ствар, тај одговара за повраћај ове ствари без обзира на кривицу, осим ако докаже да постоји *vis major*, јер је тада кривица чуварева искључена већ из постојећих објективних чињеница (у овом случају не постоји тзв. »доказно стање нужде«) (135). Но има и таквих ситуација, када ће депозитар одговарати и за *vis major*, а то ће бити онда, ако постоји доцња на његовој страни у погледу враћања ствари. Али услед доцње депозитар ће одговарати за *vis major* само онда, ако не докаже, да би се исти случај догодио на ствари и тада, да је ова већ благовремено била враћена депоненту. Иста мисао долази у данашњем праву у пооштреној одговорности железничких предузећа и власника осталих моторних превозних средстава, а у неким правима и јавних складишта (136). Данашњем праву може се приговорити и то, што је ову идеју пооштрене одговорности довело до примене само у овом ограниченом кругу (137).

Као што се из напред изложеног види, по принципу кривице учинилац штете одговара за накнаду штете зато, што је он својим про-

(134) Dernburg, op. cit. S. 753.

(135) Sohm, op. cit. S 373; Dernburg, op. cit. S. 549 552, 741-744.

(136) Г. Д-р Стражницки, op.cit, стр. 263-265, 278-284; Hans Gaber, op. cit. S. 144-155; Barthos Andor, op. cit. oid. 197-244; Neumann Károly. Fuvarozási Jog. Budapest, 1924, old. 43-59.

(137) Savatier. Des effets et de la sanction du devoir moral, Paris, 1916, p. 15

тивправним понашањем у конкретном случају повредио једну норму. Али сада се поставља питање: зашто ми прогонимо повредиоца норме?

С тим смо доспели основном проблему целог правног система, о чему су се криминалисте, с обзиром на њихову правну област, препирали у току једнога века: зашто ми кажњавамо? (138). Да ли зато: *quia peccatum est?* — или пак: *ne peccetur?*

Криминалисте су при одговору на ово питање имали извесне потешкоће, јер, заиста, обично се кажњавају искључиво сакривљене људске радње. Међутим један цивилист, што се тиче његове правне области, може посве лако и сигурно одговорити на то питање. Кривица, сама за се, не може бити основ грађанскоправне одговорности. Јер овде, у грађанском праву, постоји цела једна серија несакривљене одговорности. Не може се замерити томе ако криминалисте, да би постигли свој циљ, одговорност базирају на кривици. Међутим за грађанско право је изван сваке дискусије, да кривица сама по себи не заснива одговорност, него ту учинилац штете одговара за накнаду штете зато, што се код сакривљене одговорности појављује један моћни правнополитички *ratio*, наиме: превенција. (Уосталом то ће такође и за кривично право бити све више и више признавано, уколико буде напредовала култура (139). Ми сумњамо да би

(138) Somló Bódog, Jogbölcseleti Előadásai. Második Füzet: A büntetőjog bölcselete. Kolozsvár, 1906, old, 81-122.

(139) Rümelin, op. cit. S. 20, 21.

данас неко могао захтевати примену идеје одмазде у области грађанскога права, — а још мање у области кривичног права). »Принцип кривице ће остати нормалан, т. ј. под нормалним приликама ће бити примењиван али поред њега ће бити и принцип ризика. Другим речима, сваки од ових принципа односи се на извесну врсту догађаја, сваки има своју самосталну област, не искључујући други у другим областима. Принцип објективне одговорности би значио испуњавање законске празнине у извесним моментима, кад се не може применити принцип кривице. Та празнина пак испуњава се према *ratio legis* принципа одговорности за кривицу« (140).

Трећи одељак.

Аргументација против ове теорије.

Против објективне одговорности водила се је борба и наглашавано је, да је она посве препречила слободно кретање људи.

Да ли је тај приговор збиља оправдан, тј. да ли ће ова теорија, спроваћана у пракси, бити претерано строга?

Слобода (141) је моћ деловања по сопственој вољи и избору. Она је неопходан темељ

(140) Г. Д-р Ђорђе Тасић, op. cit. стр. 379, 380.
(141) Г. Жив. М. Перић. О школама у праву. Београд, 1921, прим. 2, стр. 4-7.

сваком напретку и развитку, јер је за развитак и напредак човечанства од неоцењиве вредности да појединци уживају извесну сферу слободног деловања. Слобода се без нужде не сме ограничавати. Грађанима се мора дати слобода у свима оним деловањима, којима се не би угрожавала ни јавна нити пак приватна безбедност. Слободно деловање је тежња сваког разумног бића. Без овог човек не би могао постићи оно задовољство и блаженство, чији појам зависи једино од његовог сопственог, а не и од туђих представа и наклоности (142).

Не може се рећи да принцип ризика спутава слободну конкуренцију и слободну активност. »Таква примедба би имала смисла, кад би принцип ризика проширивао одговорност у толикој мери, да би човек био у своме раду изложен опасности да сваки час одговара. Али, правилно схваћен, принцип ризика у својој суштини је корекција и допуна субјективне одговорности . . . . . С друге стране он чини послодавца опрезнијим при организирању предузећа и бирању оруђа (нарочито машина). И у опште пружа једну већу сигурност, која је толико важна у саобраћају, — поред тога што уклања један озбиљан повод за сукоб класа, јер и то има утицаја на народну производњу« (143).

Осим напред наведених приговора против објективне одговорности, Унгер (144) примећу-

(142) Mauczka, op. cit. S. 98-101, 114, 142-153.
(143) Г. Д-р Ђорђе Тасић, op. cit. стр. 271.
(144) Unger, op. cit. S. 133.

је још и то, да ће се жељена последица објективне одговорности постићи само онда, ако се ова одговорност буде примењивала само изузетно. Јер, ако би се ово учинило општим, тиме би се постигао баш обратан циљ. »Ко би још употребљавао само и најобичнију брижљивост приликом вожње, ако би он и поред све дилигенције ипак одговарао за накнаду штете«. Римелин (145) се о објективној одговорности изјашњава овако: »Спровођењем узрочне одговорности била би . . . . . ограничена индивидуална слобода кретања у несносном начину. Ако би најобичнија животна очитовања: јело, пиће, шетање, спавање, паљење светлости или ватре, без сваког обзира на кривицу или нарочиту угроженост трећем, могла водити накнади штете, то би се заиста мало лица милом подложило. Страшљивцима не би могао више бити радостан њихов живот, лакомислени би, као што Унгер тачно примећује, такође занемарили захтевану опрезност« (146).

Ова идеја постигла је добар успех у литератури. Она је нашла свој одјек код многих писаца: како у самој Немачкој тако и изван ње.

Надаље, неки писци, приговарајући теорији објективне одговорности, веле, да оптерећење неке особе целим ризиком који произлази из њених радња значи: стварно напустити свако дистингвирање између сакривљених и

(145) Rümelin, op. cit. S. 28.

(146) Mauczka, op. cit. S. 98-100.

несакривљених радња. Као последица свега тога наступиће, кажу они: ишчезавање сваке свести о одговорности. Али, с моралног гледишта једна таква теорија, по њиховом мишљењу, противила би се најстаријем принципу и најдубље би вређала интегритет права појединаца, јер људи се осећају одговорним само утолико, уколико су криви, а не и због саме те чињенице: што су радили. Конзеквентно томе: нико се не чини одговорним због тога што је радио, него зато што је рђаво радио.

Ови приговори, по нашем мишљењу, нису оправдани. Обавеза учиниоца на накнаду проузроковане штете могла би се овде сматрати као противтежа користи коју он вуче од радње са којом штета стоји у каузалној вези (Видети о томе опширније напред у другом одељку првог дела ове наше тезе — правнополитички мотиви ове теорије). Осим тога, треба узети у обзир и ту околност, да се не догађају увек само такве несреће, којима појединци некога другога штете, него се често догађају и такве, које самог њега штете. Зато ми овде баш нарочито и наглашавамо, да је борба против штетних сила природе један од најважнијих задатака, и то не само сваког појединца, него такође и свих људских предузећа и друштвених организација. Када се ова околност узме у обзир онда је потпуно јасно, да сваки сноси подједнаку тешкоћу.

Што се пак тиче органичења индивидуалне слободе кретања, то се морамо задовољити том констатацијом, да свако правно регули-

сањедруштвених односа значи извесно ограничење слободе кретања. Питање је само у томе, које је од ових двога корисније за целину: слободно кретање индивидуа или пак правно уређење. »Принцип ризика је по својој природи једно средство за уравнотежавање интереса међу људима, један компромис људи који живе у једној правној заједници. Кад ми то кажемо, онда мислимо на то да принцип ризика не значи само терет за једну страну и само добит за другу. Примери су показали да ту добија једна и друга страна« (147). Ипак су доста претерани приговори који се чине објективној одговорности због ограничења слободе кретања. Кад се читају односна дела појединих писаца човек би помислио да је овде борба око последњег комада слободе који се објективном одговорношћу отима од људи. Али то је нетачно или барем претерано. Јер, сразмерно је редак случај да се деловањем појединаца причини некоме другоме штета и онда, кад је употребљена ма и незнатна пажња и извесна наклоност да се избегну штетне последице од свога деловања. А ако би се упркос свега тога штета учинила, у том случају сваки човек са пречишћенијим моралним појмовима и осећајем пристојности сматраће за своју дужност, да проузроковану штету уколико је више могуће накнади, — наравно само онда, ако несрећа не произлази од *vis major* (дакле да се тај његов поступак, у његовим сопственим очима, не појављује као несакривљена *prima facie*).

(147) Г. Д-р Ђорђе Тасић, op, cit. стр. 269.

Али независно од таквих лепих врлина појединаца, као што је познато, објективна одговорност има своје добре и рђаве стране. Спуштањем мерила одговорности ми ћемо, додуше, бити ослобођени од накнаде извесне штете, коју смо другоме причинили, али с друге стране пак ми морамо сносити штету коју би други нама причинио. Као и обратно: подизање мерила одговорности значи за нас не само један терет, него у датом моменту такође једну корист. Обадвоје, изгледа, међусобно се изједначују, наиме: колико смо добили на једној страни, исто толико губимо на другој страни.

Али у пракси ствар ће се много мучнијом показати. Јер, у великој маси људи, статистички број изврсних индивидуа много је незнатнији него осредњих или готово некорисних. Према томе тенденција данашњег законодавца мора да буде та, да у својим сопственим поступцима будемо брижљивији, успешнији и опрезнији (да што више стојимо изнад просечне мере), и тиме ће се апсорбовати мноштво наших мањих пажњи и опрезности према својим ближњима. С правом се може рећи, да данашњи правни прописи оптерећују управо вредне, ваљане мањине, а у корист немарљивије, троме већине. То је једна заиста посве обратна селекција, једна обратна социјална казна и награда (148).

Која је солуција племенитија, приличнија, а која пак теже подноснва, управо деморализирајућа, то се ми у расуђивање истога, на овом месту, нећемо упуштати, пошто то излази изван оквира наше тезе.

(148) Rudolf Stammler, op. cit, S. 61, 67-70.

Трећи део.

О накнади штете причињене моторним превозним средствима.

А) одговорност железничких предузећа.

У ОПШТЕ.

Проучавање, које смо напред развили о теорији објективне одговорности, било је поглавито доктринарно и теориско. Напротив, у овом — трећем — делу изложићемо, укратко, одговорност за накнаду штете причињене моторним превозним средствима (железницама и моторним колима), а на основу прописа специјалних закона.

По теорији објективне одговорности одговарају такође и железничка предузећа (149). Железничко предузеће одговара за накнаду штете коју причини оно само или пак службеници тог предузећа на појединим лицима или стварима, и то: а) у смислу преузетих обавеза и законских одредаба о одговорности железнице; и б) у недостатку таквих пак на ос-

(149) Ba-thos Andor, op. cit. old. 236-244.

нову одредаба грађанског законика, које се односе на накнаду штете (150).

Одговорност железнице може се базирати на трима разним правним основима, наиме: а) одговорност из уговора о отпреми робе; б) одговорност према железничко-концес. законима; и в) одговорност из законског јамства за телесне повреде и усмрћења, која су се догодила у железничком саобраћају.

У следећем излагању поближе ћемо расмотрити понаособ сва три основа.

Први одељак.

Одговорност према уговору о отпреми робе.

Железница одговара као возар у следећим случајевима: а) за оштећење робе, а у оштећење уједно спада и нелиферовање у законском или уговореном року; б) за умањење-с погледом на квантитет робе; в) за оштећење-с погледом на уштрб квалитета; г) за закашњење рока лиферовања. Од одговорности, наведене под а-в, железница се може ослободити ако она докаже, да се налази у једном таквом стању, које искључује основ одговорности, на пр. сопствену кривицу пошиљача; ако од стране пошиљача није дат нарочити или само одређени налог с погледом на расположење робом; недовољан омот уз признање

(150) Barthos Andor, op. cit, old, 236-238.

ове околности од стране пошиљача; природно својство робе, која је изложена опасности оштећења или смањења за време транспорта; природно смањење тежине и т. д. Но одговорност за прекорачење рока лиферовања искључена је, ако је то прекорачење последица неког спољњег догађаја, и ако железница није проузроковала овај догађај, нити га је пак могла отклонити.

Надаље, железница одговара: д) за нетачну примену возне тарифе и нетачно зарачунавање возарине; ђ) најзад железница одговара осим тога за свако непоштовање одредаба железничких закона и уредаба, на пр. с погледом на отправљање робе, оспоравање отправљања и т. д. (151).

Поставља се питање, против које дирекције постоји пошиљачу право потраживања накнаде штете, ако је извесна роба вожена преко територије више железничких дирекција, том приликом та роба буде оштећена? Ово питање је од важности само онда, ако се не може установити, на територији које дирекције је наступила штета. Ако се пак та околност да установити, онда за накнаду штете има одговарати она дирекција, на чијој се је територији штета догодила. Међутим, ако се не може установити та околност, на чијој се је територији догодила штета, онда пошиљачу стоји на расположењу право на избор, од које ће дирекције тражити накнаду штете, имајући у

(151) Hans Gaber. Österreichisches Eisenbahnrecht. Wien-Leipzig, 1924, S. 146.

виду све дирекције, преко чије територије се је возила поменута роба.

Он то своје право, с погледом на потраживање накнаде штете, може реализовати: или против оне железнице, која је примила и отпослала робу; или против железнице, која је напослетку преузела робу заједно са товарним листом; или најзад против оне железнице, на чијој прузи је се догодила штета, наравно, ако се та околност да утврдити. Ако је пак једна железница учинила накнаду штете, то њој стоји на расположењу право регреса према оној железници, која је крива за ову штету. Но ако се не може установити, која је железница крива за причињену штету, то ову имају сносити све железнице, које су учествовале на преносу робе, наравно, сразмерно према дужини железничке пруге, на којој је транспорт робе извршен (152).

Но у промету се догађа и таквих ситуација, да се тек касније открије квар, који је се догодио на роби за време превоза железницом, или пак мада је приликом преузећа робе откривен неки квар на роби, али се касније понова открије и други квар. У том случају — где се касније понова појави нека мана — железница ће бити ослобођена сваке одговорности, осим онда, ако је прималац приликом остављања потврде о учињеној накнади штете придржао себи право за обавештење у случају поновног налаза квара.

(152) Hans Gaber, op. cit. S. 146.

Други одељак.

Одговорност према железничко-концес. законима

Према § 10б аустриског концес. закона, железничка предузећа, и то: приватне железнице, савезне железнице, а према јудикатури управног судишта тако исто и паробродарска предузећа, одговарају за штету која би била причињена суседном земљишту односно зградама грађењем или саобраћајем.

Поставља се питање, да ли железничко предузеће одговара за сваку штету, која би некоме лицу произашла услед железничког промета, чије се добро налази поред железничке пруге, и то: с погледом на само добро; или ако би једно лице било ограничено у неком стварном праву; или би му пак ово било и посве ускраћено; или због опадања вредности заосталог дела земљишта? (153). По нашем мишљењу, у свима напред наведеним случајевима железничко предузеће има одговарати за накнаду причињене штете.

У прилог нашег мишљења, поред специјалних законских прописа, говоре и ови законски прописи: 4 од. чл. 1384 франц. грађ. зак.; § 1315 аустр. грађ. зак.; §§ 810, 811 срп. грађ. зак.; чл. 574 црногорског општег имовинског законика.

Да би железничко предузеће одговарало

(153) Hans Gaber, op. cit. S. 147, 148.

за накнаду штете, није потребно, да је штета наступила у вези са делатношћу, из које непосредно проистиче корист том предузећу, већ је довољно да је штета наступила и из такве делатности, из које предузеће посредним путем вуче корист. Кратко речено, као што предузеће има одговарати не само за непосредне, већ и за посредне последице, наступеле у вези са обртом, тако исто, само кад се узме обратно, да би наступила одговорност предузећа за накнаду штете није потребно, да из делатности, у вези које је наступила штета, предузећу произлази непосредно корист, већ је довољно, да та корист, услед поменуте делатности, наступа посредним путем.

Из тога се види, да теорија објективне одговорности има ове три главне одлике: 1) сваки одговара за причињену штету без обзира да ли постоји кривица или не; 2) што се има одговарати и за посредне, а не само за непосредне последице; и 3) поврх тога има се одговарати за накнаду штете, која је наступила и услед »случаја« (154).

Према горе изложеном, железничко предузеће има редовно одговарати трећим лицима за накнаду штете, наступеле услед железничког промета. Но ако се докаже, да је за штету крив неко други, онда ће предузеће бити овлашћено регресним путем тражити накнаду исплаћене штете од лица, које је криво за штету. Поврх тога, по овој теорији железничко предузеће има одговарати за накнаду штете, произашле не само услед обрта, него чак шта више и због самог постојања железнице, без обзира што је се железничко предузеће придржавало свих железничких прописа (155).

(154) Г. Д-р Ђорђе Тасић. Одговорност државе по принципу једнакости терета. Београд, 1924, стр. 151, 193-195.

Надаље, железничко предузеће такође одговара за накнаду штете која је произашла услед обрта, мада је таква штета била у неопходној вези са обртом.

Железница, као јавно превозно средство, мада у првом реду има служити општим друштвеним интересима, ипак не сме наносити штете ни појединцима. Јер, јавни интереси то су друштвени интереси, а друштво и није ништа друго него скуп појединаца. Из тога произлази, да, ако се крше друштвени интереси, то се такође уједно крше и интереси појединаца као чланова тог друштва, као и обратно.

Јер, ако би се железничко предузеће ослободило напред наведене одговорности за накнаду штете, која је произашла услед саобраћаја, то би значило усвојити обратан принцип, тј. уместо да железнички промет има користити друштву и појединцима, он би им наносио штету, што се ни у ком случају не може дозволити (156).

Но има и таквих ситуација, да појединцима наступи нека имовинска штета, која је у вези са железничким саобраћајем, а да железничко предузеће има одговарати за накнаду штете, произашле не само услед обрта, него чак шта више и због самог постојања железнице, без обзира што је се железничко предузеће придржавало свих железничких прописа (155).

(155) Hans Gaber, op. cit. S. 148.
(156) Ibid.

лезничко предузеће ипак неће одговарати за накнаду те штете. То се може догодити у три случаја: 1) ако је штета наступила услед кривице оштећеног; 2) ако је штета наступила услед кривице неке треће особе; 3) ако је штету проузроковао неотклоњиви случај, више сила — *vis major* (157).

Трећи одељак.

Одговорност за усмрћење и телесну повреду.

У ОПШТЕ.

Ако неко лице буде усмрћено или пак телесно повређено у вези са железничким погоном, онда за штету која отуда произађе одговара дотично железничко предузеће, осим ако железничко предузеће докаже, да је усмрћење или телесна повреда причињена: 1) кривицом самог повређеног или усмрћеног лица; 2) неотклоњивим делом неке треће особе; 3) неотклоњивим случајем — *vis major* (158).

Ово питање одговорности железница за проузроковану смрт или телесну повреду, у Мађарској је регулисано законским чланком XVIII|1874, а који је још на снази у бившој Војводини. § 1 тог зак. чл. гласи: »Ако неко у погону које, иако јавном саобраћају још не

(157) Hans Gaber, op. cit S 148; Barthos Andor, op. cit. old. 237.

(158) Krainz-Pfaff-Ehrenzweig, op. cit. S 448-454.

предате железнице изгуби живот или претрпи телесну повреду: за штету, нанесену на овај начин, одговорно је дотично железничко предузеће, осим ако предузеће докаже, да је смрт или телесну повреду проузроковао неминовни случај (*vis major*), или таково неминовно дело треће особе, које железничко друштво није могло спречити, или сопствена кривица умрлога односно повређеног« (159).

Српски законодавац је регулисао ово питање законом од 21 априла 1885 год. о обавези на накнаду штете учињене смрћу и телесном повредом при железничком саобраћају. Чл. 1 тога закона гласи: »Ако при железничком саобраћају које лице погине или буде телесно повређено предузимач жељезничког саобраћаја одговараће за штету која отуда произађе, у колико не докаже да се несрећан случај догодио услед више силе или због сопствене кривице погинулог или повређеног«. Као што видимо, у овом законском пропису није предвиђено да ће се железничко предузеће ослободити од накнаде штете, ако је смрт или телесна повреда проузрокована неотклоњивим делом неке треће особе.

§. 1) КО МОЖЕ БИТИ ТУЖЕН ЗА НАКНАДУ ШТЕТЕ.

Према теорији објективне одговорности свако железничко предузеће одговара за накнаду штете, ако је погон теран некаквом елементарном силом, без обзира да ли је реч о

(159) Barthos Andor, op. cit. old. 240.

јавним или нејавним, државним или пак приватним железницама.

Железничко предузеће одговараће за накнаду штете, наступеле у вези са погоном, само онда, ако само, дакле у сопственој режији, води то предузеће, иначе ће за накнаду ове штете одговарати она лица, која воде дотично предузеће, на пр. закупци и т. д. Дакле у потоњем случају, с погледом на одговорност за накнаду штете, правно је ирелевантно, да ли се то предузеће води за рачун предузимача, или пак према уговореној некој сталној ренти (160).

У сваком случају, где год железничко предузеће одговара за накнаду штете, наступеле услед несрећног случаја, оштећени има право на накнаду наступеле штете искључиво против тог предузећа, без обзира, што су за ову штету можда криви поједини органи овог предузећа.

Но да би се могли заштитити материјални интереси железничких предузећа од појединих органа њихових, чијом кривицом се догодио несрећан случај, то предузећу остаје право на регрес против тих органа до висине своте, исплаћене оштећеном од стране предузећа на име штете. Ово право регреса железничког предузећа против његових органа наведено је у § 6 горепоменутог мађар. зак. чл. XVIII|1874, који гласи: »Овај закон не додирује право на регрес железничког предузећа про-

(160) Hans Gaber, op. cit. S. 150.

тив оних својих органа, који су одговорни за железнички несрећни случај« (161).

§ 2) КО МОЖЕ ПОДНЕТИ ТУЖБУ.

Да би дали одговор на ово питање, то прво и прво морамо имати у виду ове две околности, наиме: а) да ли је неко лице у вези са железничким погоном само телесно повређено, и б) или је пак услед те повреде и смрт наступила. У првом случају железничко предузеће одговара за накнаду штете лицу, које је телесно повређено, а у другом случају, где је услед телесне повреде и смрт наступила, предузеће има накнадити штету лицима која су овлашћена на алиментацију, на пр. деци, удови, родитељима.

Напротив, ако се догоди таква ситуација, да су лекари или пак апотекари повређеном давали на кредит лекове односно вршили прегледе, а касније наступи немогућност исплате од стране повређеног, или он ту исплату одбије из неких других разлога, онда ови нису овлашћени на подношење тужбе непосредно против железничког предузећа, већ једино против повређеног (162).

§ 3) ОБИМ НАКНАДЕ.

Код телесне повреде накнада се састоји у овоме: трошкови око лечења, надаље, изостала зарада, коју би оштећени могао заслужити за

(161) Barthos Andor, op. cit. old. 244.

(162) Barthos Andor, op. cit. old 242-244; Hans Gaber, op. cit. S. 151.

време боловања ако је неспособност за рад трајала само привремено, но ако је та неспособност стална онда је предузеће обавезно на давање извесне своте у виду ренте, и то у сноликом проценту, уколико је услед те повреде смањена способност оштећеног за рад. Приликом досуђивања ове своте суд мора имати у виду и ту околност, да ли је оштећени, с обзиром на године старости, у напредовању или пак у опадању способности за зарадом. Пошто способност појединаца за рад није у току целог живота једнака, то такође и висина накнаде не може бити подједнака за све време. Висина своте, досуђене у виду ренте на име накнаде, мора бити прогресивна са постојањем, повишењем или смањењем способности за рад појединаца, а то с обзиром на њихово доба старости (163).

Но горенаведено начело прогресивности између способности појединаца за рад и накнаде важи само за физичке радник , где године старости играју врло важну улогу, јер уколико су старији по годинама, утолико могу мање зарађивати. Напротив, код умних радника постоји обратан случај. Јер, овде, висина своте, досуђене у виду ренте на име зараде, има бити прогресивна с обзиром на године старости, пошто према законским прописима, на пр. државни или сапоуправни службеници, уколико имају више година службе, утолико им, по правилу, припадају и веће принадлежности.

(163) Г. Д-р Драг. Аранђеловић. О одговорности за накнаду штете, Друго издање, Београд, 1924, стр. 48.

Поврх трошкова, напред изложених, железничко предузеће има исплатити повређеном такође одмерену своту у готовом као неку врсту накнаде за претрпљене болове. Но право на ову своту, тзв. »болнину«, је строго лично право повређеног, те после смрти повређеног на ову нису овлашћени његови наследници, осим случаја, ако је свота, на име »болнине«, још за живота повређеног досуђена или је парница започета (164).

У животу се често дешавају случајеви, да је некој особи нанешена повреда на таквом делу тела, који је лако уочљив, на пр. на лицу и т. д., те остане кроз цео свој век унакажена, и ово нагрђивање спречава јој напредак у животу. Ово нарочито важи за неудату женску, која » . . . остане услед повреде саката или слепа или слабоумна и т. д. Наравно да овако женско лице има сада много мање изгледа на удају, но пре повреде« (165). Или ако се на пр. то догоди глумицама односно глумцима и др. Али на потраживање ове своте повређени је овлашћен само у том случају, ако и уколико та свота није већ урачуната у оштету с обзиром на умањење способности за зараду. Ова свота, као једна врста накнаде за унакажење неке личности, тако исто као и »болнина« је строго личне природе и припада искључиво унакаженом лицу (166).

(164) Г. Д-р Драг. Аранђеловић, op. cit. стр. 51-53.
(165) Г. Д-р Драг. Аранђеловић, op. cit. стр. 49.
(166) Hans Gaber, op. cit. S. 151, 152.

Четврти одељак.

Претпоставке одговорности железничког предузећа за накнаду штете.

Према теорији објективне одговорности железничко предузеће одговараће за накнаду штете не само онда, ако је та штета настала услед кривице самог предузећа или његових службених органа, него и онда, ако би повреда или смрт неког лица наступила услед каквог догађаја у саобраћају, који је догађај на железници, налазећој се у промету, произведен неком елементарном силом (167).

Али овај појам »догађај у саобраћају« не значи то, да железница, оном приликом, када се је догодио несрећан случај, мора бити у погону. Даље, појам »догађај у саобраћају« није истог значења са вожњом односно кретањем воза. Истог мишљења је и *Hans Gaber* (168), који уједно наводи и један пример, на пр. сруши се кров од перона и повреди некога, или сруше се степенице приликом уласка или изласка неког путника у вагон и овај буде повређен. Ова одговорност железничког предузећа и за »догађај у саобраћају« базира се такође на принципу постављеном у теорији објективне одговорности. Наиме, према принципу, постављеном у теорији објективне одговорно-

(167) Barthos Andor, op. cit. old. 237-244.
(168) Hans Gaber. op. cit. S. 152.

сти: за накнаду штете, која је наступила из вођења неког предузећа или неког дела, има одговарати онај, ко вуче и користи из тог предузећа односно дела, без обзира што до њега не постоји никаква кривица, или пак што он није непосредно проузроковао штету.

Raison d' etre овог принципа састоји се у томе, што одговара правди и правичности, да се, уколико је више могуће, заштите материјално слабији, као и да штету има сносити онај, ко вуче и корист из неког предузећа.

Надаље, да би наступила одговорност железничког предузећа, није условљено тиме, да се је догађај, који је проузроковао повреду или смрт, догодио у простору који припада железници. На пр. експлодира машина у радионици, и поврх тога, што је усмртила односно повредила већи број радника у самој радионици, услед јаке експлозије поједини комади падали су и на улицу у даљини око 100-200 метара, и тамо неким пролазницима нанели телесну повреду. У овом случају, наравно, железничко предузеће одговараће за накнаду штете, и то не само оне, која је произашла услед повреде односно усмрћења радника у самој радионици, него такође и оне, која је наступила у вези са повређеним пролазницима на улици (169).

А да железничко предузеће одговара за накнаду штете причињене експлозијом неке машине, о томе нема спора, јер се експлозија машине не може сматрати *vis major* (а и према

(169) Hans Gaber, op. cit. S, 152, 153.

куријалној децизији Будимпештанске куријe број 6537|1906. С.: прскање казанских цеви на локомотиви није *vis major*) (170). Ова одговорност оправдава се тиме, што сопственик вуче корист од тога предузећа, па такође има сносити и штету која је наступила у вези са његовим погоном.

За накнаду штете, проузашле у вези са погоном неког предузећа, према трећим лицима свагда одговара предузеће односно закупник предузећа, но они су овлашћени послужити се правом регреса против појединих лица, која су одговорна за проузроковану штету.

Али, да би наступила одговорност железничког предузећа за накнаду штете, потребно је, осим напред наведеног, да постоји узрочна веза између догађаја наступелог у саобраћају и повреде односно усмрћења. Као што се види, за одговорност предузећа потребна су ова три елемента: 1) догађај у саобраћају, 2) повреда односно усмрћење, и 3) каузална веза. Када оштећени докаже ове све три околности, онда наступа законска обавеза железничког предузећа на накнаду штете, без обзира да ли је штета проузрокована догађајем за који је криво само предузеће или његови службени органи, или пак и без ичије кривице (171).

---

(170) Г. Д-р Стражницки, op. cit, стр 280-281; Barthos Andor, op. cit. old. 240.

(171) Hans Gaber, op cit S. 153.

Пети одељак.

Околности које искључују одговорност железничког предузећа.

Железничко предузеће неће одговарати за накнаду штете у случају, ако постоји непосредна веза између догађаја и једне од оних трију околности, предвиђених у закону, које искључују одговорност. Те околности су: 1) неотклоњиви случај, виша сила — *vis major*; 2) неотклоњиво дело неке треће особе, за чију кривицу предузеће не одговара; и 3) кривица самог оштећеног. Све ове околности, сасвим природно, имају се доказати.

Ниже ћемо понаособ размотрити ове све три околности, које служе као основ искључења одговорности железничког предузећа за накнаду штете.

§ 1) НЕОТКЛОЊИВИ СЛУЧАЈ - *VIS MAJOR*.

Како према литератури тако и према јудикатури, неотклоњиви случај постоји ондаако би догађај произашао од неког узрока, чији се извор налази изван саобраћаја предузећа, и ако тај узрок није последица чињидбе или пропуста неког трећег лица — иначе би дошао у обзир други основ ослобођења од одговорности, — а осим тога да се догађај, који је штету проузроковао, није могао отклонити

средством, које би се могло захтевати од вештог предузетника (172).

§ 2) НЕОТКЛОЊИВО ДЕЛО НЕКЕ ТРЕЋЕ ОСОБЕ.

Ослобођење од одговорности за накнаду штете железничког предузећа по овом основу наступа само онда, ако је догађај, којим је штета проузрокована, наступио услед чињидбе или пропуста неке треће особе, којом се предузеће не служи при вршењу погона (173). Јер, за дела својих службеника предузеће одговара тако исто као и за своју сопствену кривицу. Овде је правно ирелевантно, да ли је реч о лицу, које је у сталној служби предузећа или пак о таквом лицу, којим се је предузеће послужило само за извршење неког одређеног посла. Али у сваком случају потребно је да се догађај, којим је штета проузрокована, није могао предвидети ниги пак отклонити средствима, при руци налазећим се мада је било довољног знања и искуства, те осим тога да је била употребљена и довољна пажња од стране предузећа.

Железничко предузеће одговараће за накнаду штете, и то: не само оне, која је произашла услед дела њених службених органа, него такође и оне, коју би причинили радници, најмљени од стране предузећа ради поправке пруге, утовара и истовара неке робе и т. д.

(172) Hans Gaber, op. cit. S. 154.

(173) Krainz-Pfaff-Ehrenzweig, op cit. S. 454-456.

§ 3) КРИВИЦА САМОГ ПОВРЕЂЕНОГ ИЛИ УСМРЋЕНОГ ЛИЦА.

Доста је спорно питање, да ли се принцип самокривње има подразумети у субјективном или пак у објективном смислу, тј. да ли сопствена кривица постоји само онда, кад је оштећени услед његове: нарави, старости, образованости и т. д. био у стању увидети последице свога понашања, или пак, да ли се од оштећенога мора захтевати опрезност и пажљивост односно способност за предвиђање, а такође и за уздржавање од деловања које би могло произвести штетне последице.

Као што смо већ напред изложили, кривица је била основ одговорности код класичне теорије. Но пошто по систему теорије објективне одговорности сваки одговара за штету без обзира да ли постоји кривица или не, то по нашем мишљењу, само објективно схватање појма самокривње може удовољити правди и правичности, као и потребама данашњих друштвених односа (174).

Ако је повреда или усмрћење последица тога, што повређено или усмрћено лице није било довољно опрезно и пажљиво, односно што се оно није придржавало железничко-саобраћајних прописа, онда железничко предузеће неће одговарати за накнаду штете наступеле услед повреде односно усмрћења, пошто се је несрећни случај догодио кривицом самог повређеног односно усмрћеног лица.

(174) Krainz-Pfaff-Ehrenzweig, op. cit. S. 454-456; Hans Gaber, op. cit S. 155.

Према принципима теорије објективне одговорности, железничко предузеће, које је обавезно на накнаду штете произашле усмрћењем неког лица у вези са железничким погоном, мора плаћати алиментацију само онда, ако је умрли, на основу законских прописа, био дужан а поврх тога и способан за издржавање неких лица.

Но ако би штета наступила као последица тога, што на месту, где се укршта колски пут са железничком пругом, пречница — услед квара или несташице — није била спуштена, онда ће и у том случају железничко предузеће бити обавезно накнадити штету.

Предузеће се не може оправдати тиме, да пречница није била спуштена зато, што је она била неисправна. Јер, предузеће вуче све користи од железнице, па се мора и старати о исправности свих објеката који служе за железнички саобраћај односно за сигурност саобраћаја, а у противном има сносити све последице које произађу услед те неисправности.

Тако исто правно је ирелевантно, да ли је предузеће, према железничко-саобраћајним прописима, било обавезно имати или не пречницу на појединим местима где се укрштају колски путеви са железничком пругом. Јер, како остала тако исто и железничка предузећа, ако пропусте употребити све потребне мере односно поставити справе, које би спречиле несрећне случајеве, то све чине на свој ризик па према томе имају сносити и последице које из тога произађу.

У вези са железничким погоном могу се догодити врло велике несреће тако, да после накнаде штете, причињене тим случајем, може да се доведе у питање и сама егзистенција неког предузећа. Да се поједина предузећа не би сувише оптерећивала и излагала таквом ризику, то у већини земаља специјални закони прописују принудно осигурање, засновано на принципу узајамности између више предузећа, у ком случају предузеће, где се је догодила несрећа, сноси само известан проценат накнаде причињене штете.

Б) НЕКОЛИКО РЕЧИ О ОДГОВОРНОСТИ ЗА ШТЕТУ ПРИЧИЊЕНУ МОТОРНИМ КОЛИМА.

Према првом члану закона о предузећима за редован и повремен саобраћај путника и робе моторним колима од 2 децембра 1930 год., под моторним колима подразумевају се: аутомобили, аутобуси и камиони.

Опасност за друштвени промет, коју собом доноси погон моторних кола, врло је велика. Зато се и специјални закони, којима је регулисано питање одговорности за штету причињену моторним колима, базирају на теорији објективне одговорности. Овде се, дакле, одговорност заснива на истом основу на којем се заснива одговорност железничких предузећа. Али опасност од погона моторних кола ипак није идентична са опасношћу која наступа услед погона железница.

Разлика опасности ових двеју врста пре-

возних средстава може се, у главном, посматрати са три разне тачке гледишта, и то: 1) с погледом на тежину појединих несрећних случајева; 2) с погледом на степен опасности по друштво; и 3) с погледом на особе којима прети та опасност.

Ad 1) Појединн несрећни догађаји, који се догађају при погону моторних кола, по својим штетним последицама ни издалека не могу достићи несреће које се често догађају у железничком саобраћају. На пр. штета која је причињена услед судара возова или експлозије казана или пак пожара, проузрокованог испадањем варница из локомотиве, може да буде огромна.

Ad 2) С обзиром на ту околност, што се железнице увек крећу тачно одређеним: простором, правцем и у тачно одређено време, то појединцима, који се не возе железницом, није тешко избећи несреће које се догађају у вези с погоном железница. Напротив, то није случај код погона моторних кола, јер она се не крећу увек тачно одређеним: простором, правцем и у тачно одређено време. И баш та околност, наиме: неодређеност простора, правца и времена кретања моторних кола, доприноси, да су та превозна средства много опаснија по друштво него што је то случај са железницама. Од свих моторних кола за друштво су најопаснији аутомобили. Ово нам најбоље доказује статистика градова западних држава о жртвама аутомобилског саобраћаја: било погинулих било пак само телесно повређених лица. Несреће, које се догађају у вези с

погоном аутомобила, понајчешће су последица брзине њиховог кретања.

Ad 3) Поред напред изложеног, опасност за друштво, коју собом доноси погон моторних кола, разликује се од опасности железничког погона и по томе, што су жртве железничког погона већином оне особе, које се превозе железницом, док је то обратно код моторних кола, јер ту настаје опасност у првом реду за оне који у погону уопште не учествују: ни активно ни пасивно (175).

Што се тиче обима накнаде штете причињене моторним колима, овде важи све оно што је напред речено за железнице. То исто важи и за околности које искључују одговорност за накнаду штете. И овде, дакле, постоје три околности које искључују одговорност, наиме: 1) неотклоњиви случај — *vis major*; 2) неотклоњиво дело неке треће особе; и 3) кривица усмрћеног или оштећеног лица (176).

На разним правним подручјима наше државе ово питање о одговорности за накнаду штете причињене моторним колима регулисано је разним законима, и то:

---

(175) Г Д-р Младен Пливерић. О накнади штете учињене моторним возилима. Споменица четвртог Конгреса правника Краљевине Југославије. Београд, 1931, стр. 143-144, 173; Г. Д-р Штухец Антон. Повратак штете учињене са возилима. што тјера елементарна сила, иста Споменица стр. 191; Г. Д-р Видан О. Благојевић О накнади штете причињене моторним возилима. Београд, 1932, стр. 14.

(176) Г. Д-р Видан О Благојевић, op. cit. стр. 23; Г. Д-р Младен Пливерић, op. cit. стр. 149-159; Г. Д-р Штухец Антон, op. cit. стр. 187; Joseph Rutsaert, op. cit. 167 à 200,

I) У прератној Србији важи закон од 21 априла 1885 год. о обавези за накнаду штете учињене смрћу и телесном повредом при железничком саобраћају. Према чл.1 овог закона екскулпациски разлози су: а) виша сила и б) сопствена кривица погинулог или повређеног. Али на томе правном подручју нема посебног закона о регулисању одговорности за накнаду штете, причињене моторним колима, услед чега се примећује једна врло осетна празнина у домену грађанскоправне одговорности, дакле у једној веома важној правној материји.

II) У бившој Војводини је ово питање регулисано законом о одговорности железница за проузроковану смрт или телесну повреду (зак. чл. XVIII|1874), који се базира на принципу теорије објективне одговорности. Пленарним решењем Будимпештанске куриje број 52|1917 овај принцип и опсег одговорности железнице проширен је на сва предузећа која се баве пословима великог опсега или пак пословима који су по својој природи опасни. Околности које искључују одговорност за накнаду штете јесу: а) виша сила, б) неотклоњиво дело треће особе, и в) сопствена кривица умрлога односно повређенога (§ 1). Чим железничко предузеће односно друга предузећа, на која је проширена ова одговорност, докажу да је смрт или телесну повреду проузроковао један од напред наведених догађаја, она се ослобађају од одговорности за накнаду штете.

III) У Словенији и Далмацији важи аустриски закон (без новеле од 3|V|1922) од 9 августа 1908 о одговорности за штете услед употребе аутомобила. § 1 овог закона гласи: »Ако когод буде повређен или погине или буду ствари оштећене употребом аутомобила, који се креће елементарном силом по јавним друмовима и путевима, без шина, онда одговарају управљач и власник или сваки сувласник за накнаду проузроковане штете, и то код штета на стварима за накнаду по § 1323 општег грађан. законика, код телесних повреда по §§ 1325 и 1326, а кад ко погине по § 1327 истог законика.

Од одговорности као управљачи ослобођена су војна лица, ако су аутомобил водила у вршењу своје службе.

Ако је у време штетнога догађаја аутомобил био коме уступљен на употребу за сопствени рачун и на сопствену одговорност (предузимач употребе), онда овај одговара на место власника.

Ако је аутомобил у време штетнога догађаја противправним делом био одузет расположагању власника или предузимача употребе, онда на његово место одговара онај, који ово располагање врши.

Ко на основу које од горњих одредаба одбија одговорност, дужан је доказати чињенице, на којима се његово ослобођење оснива.

Више лица обавезних на накнаду одговарају солидарно«.

Лица, која су према пропису § 1 одговорна за штету, ослобађају се од обавезе накнаде само онда, ако докажу »да је штетни догађај

проузрокован кривицом кога трећега лица или самога оштећеника или да се није могао отклонити и поред прописане и стручне пажње у руковођењу и поступању аутомобилом, а и да није наступио услед својства аутомобила или особености, престанка или мана његових функција.

То вреди нарочито и за случај да штета потиче због поплашености животиња или да постоји у оштећењу животиња, које тумарају без надзора по јавном путу.

Позивање на кривицу кога трећег лица искључено је, ако се одговорно лице овим трећим лицем послужило при употреби аутомобила.

Ако пак штета или њен обим потиче само делимично из кривице повређенога или трећега лица, онда ће се досудити, узимајући у обзир све околности, један део у § 1 означених потраживања« (§ 2).

Према пропису § 4, одредбе §§ 1 и 2 овога закона примењују се на потраживања накнада због оштећења само трећих лица и ствари, а не и оних која се превозе аутомобилом, осим ако се за ово употребљавање плаћа или се врши као професионално транспортовање лица или ствари или у служби или по налозима кога од одговорних лица.

IV) Што се тиче Хрватске и Славоније, ту такође нема посебног закона, који би регулисао питање одговорности за накнаду штете причињене моторним колима. Тако исто и на правним подручјима Босне и Херцеговине, те Црне

Горе, нема посебног закона о одговорности за штету причињену моторним колима.

Као што се из напред изложеног види, на већем делу територијума наше државе нема посебних законских прописа који би регулисали ову веома важну правну материју: одговорност за накнаду штете причињене моторним колима.

V) У немачкој је законом од 3 маја 1909 регулисано питање одговорности за штету причињену моторним возилима.

VI) Француска нема посебног закона о одговорности за штету причињену моторним колима. Ова околност, што у Француској нема посебног закона о одговорности за штету причињену моторним колима тумачи се тиме, што је француска јуриспруденција – као што смо то већ напред навели — веома либерална при тумачењу 1 од. чл. 1384 грађ. зак. у погледу штете (177).

VII) У Швајцарској такође нема данас посебног закона о овој правној материји, јер је закон од 10 фебруара 1926, којим је био регулисан промет аутомобилима и велосипедима, путем референдума, обављеног 15 маја 1927, знатном већином одбачен (наиме за овај закон гласало је 230. 280, а против је гласало 343. 387 гласова) (178).

VIII) У Енглеској тако исто нема посебног закона о одговорности за накнаду штете

(177) Joseph Rutsaert, op cit. p. 167 à 247.
(178) Schönbein, Die Haft-und Versicherungspflicht des Automobilhalters. Bern, 1928, S. 7 u. ff.

причињене моторним колима. Али ту се и не осећа потреба за донашањем посебног закона о одговорности за штету причињену моторним колима, јер је тамошња јуриспруденција, према принципима по којима се на њиховом правном подручју ствара право, могла доћи до резултата објективне одговорности за такве штете, иако нема посебног закона о овој правној материји (179).

(179) Meili. Die rechtliche Stellung der Automobile. Zürich, 1902, S. 76 u. ff.

Закључак.

Из нашег излагања у току целе ове расправе да се извести закључак, да ми истичемо изванредну важност идеје ризика као основа одговорности за накнаду штете, а ту важност и на овом месту, при закључку свје тезе, нарочито подвлачимо и надамо се, да ће онаи у будуће бити све више и више потенцирана како од стране доктрине тако и од стране јуриспруденције, као и да ће је законодавац статуирати у нашем будућем јединственом грађанском законику.

Али то не значи да се у будуће примена принципа кривице има потпуно избацити из домена права о накнади штете. Принцип кривице, као што смо то већ напред навели, у извесној врсти догађаја и надаље може служити као основ грађанскоправне одговорности, али он сам није довољан за цео систем грађанскоправне одговорности. Ова празнина попуниће се применом принципа ризика.

Но сада се неминовно поставља питање: где се налази граница између одговорности по класичној теорији (одговорности на основу принципа кривице) и одговорности по теорији објективне одговорности (одговорности на основу принципа ризика), тј. у којима се догађајима има примењивати одговорност по једној, а у којима пак одговорност по другој те-

орији? Теорија објективне одговорности, по нашем мишљењу, има се примењивати у свима оним догађајима, у којима су штету причинила: 1) велика предузећа и сва предузећа са опасним погоном; 2) код штете причињене свима превозним и другим средствима која покреће елементарна сила; 3) код доказног стања нужде, тј. стања неповољног за оштећеног, у коме се он налази ако има да докаже кривицу учиниоца штете; и 4) у свима оним случајевима, у којима учинилац штете, према његовом имовном стању, може лакше сносити штету од оштећеног.

У осталим догађајима има се и надаље примењивати принцип кривице. Јер, као што смо то већ напред навели, ако се одговорност за накнаду штете оснива на кривици, ова ће бити најбоље средство да се добије свака, па и највећа могућа опрезност појединаца.

Одговорност за накнаду штете, коју причине велика предузећа и сва предузећа са опасним погоном, као и штете причињене свима превозним и другим средствима која покреће елементарна сила, — базира се на познатом принципу: *„ubi emolumentum ibi onus"*. Наиме праведност а и економски разлози захтевају да штету има сносити онај који вуче и корист од активности која стоји у узрочној вези са причињеном штетом. Тако исто правичност и социална правда захтевају да штету има сносити онај који се налази у повољнијем материјалном положају, — ово важи, сасвим природно, само у оном случају, ако између

његове делатности и штете постоји узрочна веза.

Завршујући своју докторску тезу, ми на овом месту нарочито истичемо неопходну потребу, да се у најкраћем времену донесе јединствени закон за целу државу, којим ће се регулисати одговорност за накнаду штете причињене моторним превозним средствима. Овим законом треба статуирати објективну одговорност учиниоца штете (180).

Ако пак ма из којих разлога није могућно у скоријем времену донети горепоменути закон који би обухватио сва моторна превозна средства, то је ипак неопходно потребно што скорије донети јединствени закон, којим би се регулисало питање одговорности за накнаду штете причињене моторним колима. Ово оправдавамо тиме, што је на целој државној територији партикуларним законима регулисано питање накнаде штете проузроковане железницом, док, напротив, на већем делу територијума наше државе уопште нема посебних закона, који би регулисали питање одговорности за накнаду штете причињене моторним колима.

(180) Г. Д-р Видан О. Благојевић, op. cit. стр 30.

Прилог.

Према чл. 20 Уредбе Правног факултета Универзитета у Београду од 5 августа, 1928 год. дужан сам приложити тези своју биографију, што чиним на овоме месту.

Рођен сам 7 фебруара (по старом календару), 1900 год. у селу Горњој Врањској, среза Поцерског, Дринске бановине од оца Илије, земљоделца и мајке Кате. Основну школу завршио сам у свом родном месту, 1912 год. Мада сам веома жудео за науком, ипак, ратови — балкански и светски — су ми омели продужење школовања. По завршетку светског рата, 10 маја, 1920 год. ступио сам са четири разреда основне школе добровољно као питомац у »I Пешадиску подофицирску школу Краља Александра I« у Београду, коју сам завршио 27 октобра, 1921 год. с одличним успехом (као трећи у рангу). По завршеној Подофицирској школи као поднаредник служио сам, и то: 1) у Краљевој Гарди; 2) у 27 пешад. пуку у Вел. Бечкереку, за које сам време пет месеца — од марта до августа 1923 год. — био и на бугарској граници у Македонији (Царево Село-Берово); 3) у Школи за резервне пешад. и артилер. официре у Сарајеву; и 4) у Судском одељењу Потиске дивиз. области у Суботици до 27 октобра, 1924 год., којег сам дана, као наредник, по молби напустио војну струку.

Од 31 октобра, 1924 год. до 19 маја, 1925

год. био сам на служби као писар у суду општине Чонопља (Бачка), а тога дана ступио сам на дужност грунтовног приправника код среског суда у Апатину (Бачка), на којој сам остао све до 20 децембра, 1928 год., када сам код истог суда ступио на дужност судског бележника. На овој дужности остао сам до 12 јуна, 1932 год., а тога дана сам Указом Његовог Величанства Краља постављен за судију, на којем се положају и данас налазим.

Жељан науке, док сам био још у Подофицирској школи, 1921 год. почео сам приватно полагати гимназију. Првих пет разреда гимназије положио сам у Првој београдској мушкој гимназији, шести и осми разред и вел. матуру положио сам у Шабачкој гимназији, а седми разред положио сам у Штипској гимназији пошто сам тада био на служби у Берову. Прве две године правних наука завршио сам на Суботичком правном факултету, а трећу и четврту годину на Правном факултету Загребачког универзитета, на којем сам 11 октобра, 1928 год. и дипломирао.

Два семестра специјалних докторских курсева свршио сам на Суботичком правном факултету, а два семинарска рада израдио сам на Правном факултету Београдског универзитета. Усмени докторски испит из приватноправне групе положио сам 21 јануара, 1932 год. на Правном факултету Београдског универзитета.

Код Апелационог суда у Новом Саду положио сам следеће државне стручне испите, и то: 1) 30 маја, 1928 год. положио сам манипулативни испит; 2) 11 јуна, 1928 год. положио сам грунтовничарски испит; и 3) 24 децембра, 1931 год. положио сам судиски испит.

Подносећи своју докторску тезу Господину Декану Правног факултета Београдског универзитета, уједно, а у смислу горенаведеног прописа факултетске Уредбе, на овом месту изјављујем и јамчим својом часном речју да сам ову докторску тезу сам израдио.

РАДИВОЈЕ И. РИСТИЋ

употребљена литература.*

1) Г. Жив. М. Перић. »Један поглед на еволуционистичку правну школу« (публикован у гласу Академије наука у књизи LXXIV).
2) Г. Жив. М. Перић. »О школама у праву«. Београд, 1921.
3) Г. Жив. М. Перић. »Једно саопштење из области приватнога права. — Материализација приватних права«. Београд. Архив за правне и друштвене науке, књига I, Бр. 1.
4) Г. Жив. М. Перић. Специјални део грађанскога права. II Облигационо (тражбено) право. Други део. Београд, 1922.
5) Г. Жив. М. Перић. Грађанско право. О посебним уговорима. Друго издање. Београд, 1924.
6) Г. Д-р Драг. Аранђеловић. О одговорности за накнаду штете. Друго издање. Београд, 1924.
7) Г. Д-р Драг. Аранђеловић. О одговорности државе и чиновника према трећим лицима за штету, коју чиновник учини у вршењу званичне дужности. Друго издање. Београд, 1912.
8) Г. Д-р Драг. Аранђеловић. Основи облигационог права. Београд, 1929.

*Овде је наведена само она литература, на коју смо се највише ослањали приликом израде своје тезе.

9) Г. Д-р Живан Спасојевић. »О јуриспруденцији«. (Публиковано у Архиву за правне и друштвене науке. Књига XIII Београд, 1912, стр. 392-412).

10) Г. Д-р Чед. Марковић. Грађанско право. Књига прва. Увод у право у опште. Београд, 1928.

11) Г. Д-р Чед. Марковић. Новчана репарација моралне штете. Архив за правне и друштвене науке. Београд, 1922, стр. 81-92, 198-205, 257 279.

12) Г. Д-р Нинко Перић. Основи грађанског права. Општи део. Београд, 1923.

13) Г. Д-р Нинко Перић. Теорија злоупотребе права. Београд, 1912.

14) Г. Д-р Лазар Марковић. Грађанско право. Прва књига. Општи део и стварно право. Друго издање. Београд, 1927.

15) Г. Д-р Ђорђе Тасић. Одговорност државе по принципу једнакости терета. Београд, 1924.

16) Г. Д-р Ђорђе Тасић. Одговорност за ризик. Архив за правне и друштвене науке. Књига X(XXVII)Бр. 3-6, Београд, 1925.

17) Г. Д-р Михаило Константиновић. Забрана злоупотребе права и социализација права. Архив за правне и друштвене науке. Књига X(XXVII)Бр. 3, Београд, 1925.

18) Г. Д-р Драгутин Јанковић. Социолошка школа и њена објективна теорија о изворима облигација. Проблеми грађанског права. Београд, 1926.

19) Г. Д-р Драгутин Јанковић. Појам својине и појам злоупотребе права. Проблеми грађанског права. Београд, 1926.

20) Г. Д-р Видан О. Благојевић. О накнади штете причињене моторним возилима. Београд, 1932.

21) Г. Гојко Никетић. Специјални део грађанског права. II Облигационо (тражбено) право. Београд, 1928.

22) Г. Д-р Младен Плаверић. О накнади штете учињене моторним возилима. (Публиковано у Споменици Четвртог конгреса правника Краљевине Југославије. Београд, 1931).

23) Г. Д-р Антон Штухец. Повратак штете учињене са возилима, што тјера елементарна сила. (Публиковано у Споменици Четвртог конгреса правника Краљевине Југославије. Београд, 1931).

24) Gény. Risques et responsabilité. Revue trimestrielle octobre-novembre-decembre, 1902, p 812 à 849.

25) Ripert, La régle morale dans les obligations civiles. Paris, 1927.

26) Crémieu (Louis), Responsabilité et risque, (rev. trim. 1910).

27) De Decker (J.), La responsabilité civile, la théorie du risque et les accidents d' automobile, Bruxelles Paris, 1911

28) Savatier La nouvelle interprétation judiciaire de l' art. 1384 et la responsabilité du conducteur d' automobile, (La semaine juridique, 1926-1927).

29) Rolin, De la responsabilité sans faute, (Rev. de dr. international et de législ. comparée, 1906).
30) André Brun Rapports et domaines des responsabilités contractuelle et délictuelle. Paris, 1931.
31) Sainctelette, De la responsabilité et de la garantie. Brux. Paris, 1884.
32) Joseph Rutsaert. Le fondement de la responsabilité civile extracontractuelle. Brux. — Paris, 1930.
33) Esmein La doctrine et la jurisprudence(Revue trimestrielle de droit civil) 1902.
34) Marco R. Cohin, L' abstention fautive en droit civil et pénal. Étude sur la responsabilité. Paris 1929.
35) Louis Josserand, Cours de droit civil positif francais. Tome deuxième Paris, 1930.
36) Paul Pic, Traité elémentaire de législation industrielle. Paris, 1922.
37) Adrien Sachet, Traité théorique et pratique de la législation sur les accidents du travail. Tome premier, Paris, 1921.
38) Adrien Sachet, Traité théorique et pratique de la législation sur les accidents du travail. Tome deuxième, Paris, 1921.
39) Colin et Capitant, Cours élémentaire de droit civil francais, 4 edit. t. 2
40) Planiol, Du fondement de la responsabilité. Revue crit. législ. et jurisprudence, 1905; 1906.
41) Saleilles, Revue bourguignonne, de l' enseignement supérieur, 1894.
42) Josserand, De la responsabilité du fait des choses inanimées, Paris 1897.
43) De Page, De l' interprétation des lois t. II.

44) Tesseire, Essai d' une théorie générale sur le fondement de la responsabilité. Thése, Aix, 1901.
45) P. Bettremieux, Essai historique et critique sur le fondement de la responsabilité civile en droit francais (Thése, Lille, 1921).
46) Ripert, Revue crit. 1908, Examen doctrinal.
47) Savatier, Des effets et de la sanction du devoir moral, Paris, 1916
48) Léon Michel, Responsabilité civile des patrons envers les ouvriers (Revue critique de législation et de jurisprudence. 1901.
49) Labbé, Notes au Sirey, 1871, 1.
50) Labbé Notes au Sirey, 1890, 4.
51) Saleilles, Les accidents du travail et la responsabilité civile, 1897.
52) Tart, De la responsabilité a raison des choses mobiliérs inanimées.
53) Perreau, Technique de la jurisprudence pour la transformation du droit prive, Revue trimestrielle, 1912.
54) Paul Leclercq, Revue gén. des assurances et des responsabilités, déc. 1927-X.
55) Tauzin, La responsabilité des propriétaires de choses dangereuses
56) Bonnecase J. Science du droit et romantisme. Le conflit des conceptions juridiques en France de 1880 à l' heure actuelle Paris, 1928.
57) Gorovtseff A Études de principiologie du droit, 2 e partie : Théorie du sujet de droit. Paris, 1928.
58) Renard G. La valeur de la loi Critique philosophique de la notion de loi Pourquoi et comment il faut obéir a la loi. Paris, 1928.

59) Beaudonnat E. Des clauses de non-responsabilité et de l' assurance des fautes. Paris, 1927.

60) Bonnecarrére Ph., Laborde Lacoste M. et Crémieu L. Précis de droit civil (*a* l' usage des étudiants de capacité): Tome II comprenant la théorie des obligations, les contrats speciaux, les suretés personnelles et réelles, par M. Laborde-Lacoste. Le contrat de mariage et les régimes matrimoniaux, par Ph. Bonnecarrére. Paris, 1928.

61) Gardenat L. et Ricci S. De la responsabilité civile (délits et quasi-délits) Paris, 1927.

62) Hémard J. Précis élémentaire de droit civil. Tome II: Théorie générale des obligations. Les principaux contrats. Théorie du crédit. Paris, 1929.

63) Lalou H. La responsabilité civile. Paris, 1928.

64) Lönig. Die Haftung des Staates aus rechtswidrigen Handlungen seiner Beamten, 1879.

65) Pfaff. Gutachten über die Revision des 30. Hauptstückes im II Teile des allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches, 1880.

66) Mataja. Das Rechts des Schadenersatzes vom Standpunkte der Nationalökonomie, Leipzig, 1888.

67) Steinbach. Die Grundsätze des heutigen Rechtes über den Ersatz von Vermögensschaden, 1888.

68) Unger. Handeln auf eigene Gefahr, zweite Auflage, 1893.

69) Rümelin. Gründen der Schadenszurechnnung und die objektive Schadenersatzpflicht, 1896.

70) Ihering Schuldmoment im röm. Privatrecht.

71) Pfaff. Grünhuts. Z. VIII. S. 701 ff.

72) Sjögren. Die Formen des Unrechtes und die Tatbestände der Schadenstiftung in Iherings Jahrb. B. XXXV.

73) R. Merkel. Die Kollision rechtmässiger Interessen und die Schadenersatzpflicht, 1895.

74) Jung. Delikt und Schadensverursachung.

75) Bluntschli Comm. zum zürcher Gesetzbuch. III.

76) Schönbein. Die. Haft-und Versicherungspflicht des Automobilhalters. Bern, 1928.

77) Meili. Die rechtliche Stellung der Automobile. Zürich, 1902.

78) Rudolph Sohm. Institutionen. Der Geschichte und des System des Römischen Privatrecht. Zwölfte Auflage. Leipzig 1905.

79) Heinrich Dernburg, System des Römischen Rechts. Der Pandekten, achte Auflage, Erster Teil. Berlin, 1911.

80) Heinrich Dernburg System des Römischen Rechts. Der Pandekten, achte Auflage Zweiter Teil. Berlin, 1912

81) Rudolf Stammler. Der Rechtsphilosophie Dritte Auflage. Berlin und Leipzig, 1928

82) Rudolf Stammler Rechts-und Staats-theorien der Neuzeit Zweite Auflage. Berlin und Leipzig, 1925.

83) Puntschart Die Moderne Theorie des Privatrechts und ihre Grundbegrifflichen Mängel, an den darin gegründeten Streitfragen aller Rechtsgebiete dargestellt. Leipzig, 1893

84) Franz v. Liszt. Die Deliktsobligationen im System des Bürgerlichen Gesetzbuchs. Berlin 1898.

85) Hermann Staub. Die positiven Vertragsverletzungen. Zweite Auflage. Berlin, 1913.

86) Rudolf Leonhard. Irrthum als Nichtigkeitsgrund im Entwurfe eines bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich. Berlin, 1889.

87) Paul Oertmann. Recht des Bürgerlichen Gesetzbuches. Zweites Buch. Schuldrecht II Abteilung: Die einzelnen Schuldverhältnisse. Zweite Auflage. Berlin und Leipzig, 1919.

88) Karl Wolff. Österreichisches Privatrecht. Wien Leipzig, 1923.

89) Hans Gaber. Österreichisches Eisenbahnrecht. Wien-Leipzig. 1924.

90) A. Romen. Entschädigung für unschuldig erlittene Verhaftung u. Bestrafung. Berlin 1904.

91) Rudolph Ihering. Abhandlungen aus dem Römischen Recht. Leipzig, 1844.

92) Rudolf Leonhardi. Unmöglichkeit der Leistung und Gläubigerverzug im Falle der Entlassung eines Dienstverpflichteten durch den Dienstberechtigten. Borna-Leipzig, 1912.

93) Herman Halben. Ueber den Schadenersatz aus nichtigen Verträgen. Hamburg, 1895-96.

94) Max Rümelin. Schadenersatz ohne Verschulden. Tübingen, 1910.

95) Josef Mauczka. Der Rechtsgrund des Schaden ersatzes. Leipzig und Wien, 1904.

96) Leonhard. Fahrlässigkeit u. Unfähigkeit. Marburger Festgabe, 1913.

97) Krainz-Pfaff-Ehrenzweig. System des österreichischen allgemeinen Privatrechts. Fünfte Auflage. Erster Band. Wien, 1913.

98) Joseph Unger. System des österreichischen allgemeinen Privatrechts. Erster Band. Fünfte Auflage, Leipzig, 1892.

99) Joseph Unger. System des österreichischen allgemeinen Privatrechts. Zweiter Band. Fünfte Auflage. Leipzig, 1892.

100) Rümelin. Das Verschulden in Straf- und Zivilrecht. Tübingen, 1909.

101) Karl Binding. Die Normen und ihre Übertretung. Eine Untersuchung über die Rechtmässige Handlung und die Arten des Delikts. Dritte Auflage. Erster Band. Normen und Strafgesetze. Leipzig, 1916.

102) A. Merkel. Jur. Enzykl.

103) Angyal P. Jogbölcsészet. V kiadas, Budapest, 1926.

104) Somló B. Jogbölcseleti előadásai. Második Füzet: A büntetőjog bölcselete. Kolozsvár, 1906.

105) Anton Almási. Ungarisches Privatrecht. I Band. Berlin und Leipzig, 1924.

106) Anton Almási. Ungarisches Privatrecht. II Band. Berlin und Leipzig, 1923.

107) Marton Géza. A vétkességi elv, okozási elv. Debrecen, 1926.

108) Barthos A. Magyar vasuti jog. Budapest, 1910.

109) Neumann K. Fuvarozási jog. Budapest, 1924.

110) Túry S. A felelőssegbiztositás. (Szavatossági biztositás). Budapest, 1923.

С А Д Р Ж А Ј:

страна

Предговор. 3
Увод 5

Теорија објективне одговорности.

ПРВИ ДЕО.

Први одељак . . . 11
§ 1) Основ одговорности код ове теорије 11
§ 2) Постанак ове теорије. . . . 14
§ 3) Аргументи ове теорије . . . 20

Други одељак

Правнополитички мотиви ове теорије . 25
§ 1) Принцип превенције . . . 25
§ 2) Принцип активног интереса . . 28
§ 3) Принцип економске способности за сношење штете и идеја неједнакости снага. 34
§ 4) Принцип одговорности због угрожавања 37
§ 5) Принцип доказног стања нужде . 40

Трећи одељак

Утицај теорије објективне одговорности на доктрину и јуриспруденцију . . 42

ДРУГИ ДЕО

Критички погледи на теорију објективне одговорности 53
У опште 53

Први одељак

Да ли је узрочност самосталан принцип одговорности 55

Други одељак

Аргументација у прилог ове теорије . 69

страна

Трећи одељак

Аргументација против ове теорије . . 86

ТРЕЋИ ДЕО

О накнади штете причињене моторним превозним средствима . . . 93

А) Одговорност железничких предузећа . 93

У опште 93

Први одељак

Одговорност према уговору о отпреми робе 94

Други одељак

Одговорност према железничко-концес. законима 97

Трећи одељак

Одговорност за усмрћење и телесну повреду 100

У опште 100

§ 1) Ко може бити тужен за накнаду штете 101

§ 2) Ко може поднети тужбу . . . 103

§ 3) Обим накнаде 103

Четврти одељак

Претпоставке одговорности железничког предузећа за накнаду штете . . 106

Пети одељак

Околности које искључују одговорност железничког предузећа . . . 109

§ 1) Неотклоњиви случај-*vis major* . . 109

§ 2) Неотклоњиво дело неке треће особе 110

§ 3) Кривица самог повређеног или усмрћеног лица 111

Б) Неколико речи о одговорности за штету причињену моторним колима . 113

страна

Закључак 121

Прилог 125

Означење употребљене литературе . . 129